

De Lichtbrenger

voor zoekers naar waarheid

Lucifer[®]

*Actuele onderwerpen gezien in het licht van de Oude Wijsheid of Theo-sofia:
de gemeenschappelijke bron van alle grote wereldreligies, filosofieën en wetenschappen*

Gedane zaken
nemen geen keer

De Borobudur en de
Buddha

Hoe kun je de studie
van *De Geheime Leer*
benaderen?

Wie zijn de echte
cultuurdragers?

Wat is kunstmatige
intelligentie?

Voortrekkers in het
dierenrijk

Foto omslag:

Reliëf van de Borobudur.

Een wijze wordt bezocht door een haas. Dit dier wil de wijze iets geven, maar heeft geen geschenken om aan te bieden. Daarom biedt hij *zichzelf* aan.

Licht op ...

Gedane zaken nemen geen keer

p. 2

Wie de wet van oorzaak en gevolg combineert met de wet van cyclussen, vindt antwoorden op essentiële morele vragen.

Herman C. Vermeulen

De Borobudur en de Buddha

p. 5

In de lezingenserie *De functie van heilige monumenten* sprak Erwin Bomas afgelopen najaar over *De Borobudur en de Buddha*, ofwel de bijzondere in steen uitgebeelde 'landkaart' van de ontwikkeling van het menselijk bewustzijn tot Buddhaschap.

Erwin Bomas

Hoe kun je de studie van *De Geheime Leer* benaderen?

p. 16

Een lezing gehouden tijdens de *International Theosophy Conference (ITC)* in 2016 te Santa Barbara, Californië, VS.

Pierre Wouters

Wie zijn de werkelijke cultuurdragers?

Identiteitspolitiek versus universeel beleid

p. 20

Is onze cultuur geworteld in de joods-christelijke traditie? Moeten we daarop terugvallen? Of kunnen we op een andere manier onze cultuur naar een hoger niveau tillen?

Barend Voorham

Pepper de robot helpt bij het inchecken van patiënten in een ziekenhuis in Oostende.

Wat is kunstmatige intelligentie?

p. 26

Welk type intelligentie is 'kunstmatige intelligentie'? Kunnen computers intelligenter worden dan mensen? Kunnen ze, misschien in de verre toekomst, ooit denken?

S.C.

Theosofie in de natuur, deel 1 Voortrekkers in het dierenrijk

p. 30

Waarom vinden we in het dierenrijk, zelfs binnen één diergroep, zulke enorme verschillen in intelligentie en sociaal gedrag? Hoe verklaren we dat? Dit is deel 1 van een serie artikelen over 'Theosofie in de natuur'.

Henk Bezemer

Uw vragen

34

» Progressieve evolutie

Activiteiten Agenda

35

» Lezingen maart - april 2019

» Congres: Organtransplantatie; en hoe zit het met de donor?

Licht op ...

Gedane zaken nemen geen keer

‘Gedane zaken nemen geen keer’ is een bekende uitspraak. Hij geeft ons het idee dat als we iets gedaan hebben er geen mogelijkheid meer is om dit te veranderen of te corrigeren. Maar het wordt soms ook gebruikt als excuus, ‘we kunnen er toch niets meer aan doen’, en houden het daarna voor gezien.

Een wat uitgebreidere betekenis ervan is: ‘als iets gebeurd is, valt er niets meer aan te doen; de handeling is gedaan en is niet meer ongedaan te maken; we moeten dus de gevolgen dragen’. Dit is een bredere visie dan te denken ‘het is gebeurd, laat verder maar’. We kunnen er namelijk direct een corrigerende actie tegenover zetten, die de eerste actie min of meer compenseert. De oorzaak is natuurlijk niet weg te nemen, maar we kunnen trachten deze te compenseren.

Vanuit de Theosofie, waarbij we uitgaan van een aantal grondwetten – wetten die door het gehele heelal gelden – is hier nog wel wat op aan te vullen. De twee grondwetten (van de zeven) die hier een belangrijke rol spelen zijn karma of de wet van oorzaak en gevolg, en de wet van cycliciteit. Deze laatste kennen we, toegepast op de mens, beter als reïncarnatie. Maar de grondwet erachter is cycliciteit. Deze twee grondwetten betekenen dat alles cyclisch is en elke handeling een gevolg heeft.

Dit zijn inderdaad Wetten en ze werken dus altijd en onder elke omstandigheid. Ook als we denken dat we ze kunnen ontwijken, is dat ontlopen maar schijn. Het is heel sterk om cycliciteit en karma met elkaar te combineren. Dat heeft grote praktische waarde.

De rol van het motief

Cycliciteit en karma leren ons heel duidelijk dat als we iets doen, er altijd een gevolg zal zijn en dat dit gevolg in een cyclische beweging zich op een daarvoor geëigend moment zal aandienen.

Een belangrijk punt bij deze wet van oorzaak en gevolg is, dat we meestal denken dat de handeling alleen op het uiterlijke, fysieke vlak werkt. Als ik bijvoorbeeld een bananenschil weggooi en iemand glijdt erover uit, dan kan ik verwachten dat ik op een later moment ook zal uitglijden over zoiets als een schil — simpel toch. Maar er gebeurt veel meer. Aan elke handeling ligt een gedachte ten grondslag, die een eigen karakter heeft. Het weggooiën van die schil – wat een fysieke handeling lijkt – gebeurt dus vanuit een karakteristiek die op alle andere gebieden van bestaan ook een gevolg veroorzaakt. Onze handeling bestaat dus uit veel meer dan wat we op het uiterlijke vlak zien.

Een ander voorbeeld: u moet onderhandelen met iemand om tot een afspraak te komen. U heeft voor uzelf al de meest wenselijke uitkomst bedacht en u heeft daar een motief bij. Maar gedurende die onderhandeling laat u dat motief niet blijken. Toch zal ook dat motief een rol spelen in de gevolgen. En dat geldt ook voor het motief van de tegenpartij. U ziet dat het snel een complex verhaal begint te worden. Het is de combinatie van de motieven en afspraken die bepalen wat er na een bepaalde cyclische periode weer tevoorschijn zal komen.

Denkt u eens aan wat al de politieke onderhandelaars aan complexiteit opbouwen, nu we weten dat alles op basis van die cycliciteit weer te zijner tijd tevoorschijn zal komen. Zo bekeken is het al een grote vooruitgang dat we, na de vele handelsoorlogen die we vroeger hebben gevoerd met vele landen

in Europa en daarbuiten, nu proberen onze verschillen door middel van onderhandelingen op te lossen. Binnen Europa lukt dat nu beter maar het onderhandelen met andere werelddelen vaak nog niet. Je hoeft niet helderziend te zijn om op basis van de twee genoemde wetten te kunnen voorspellen dat we in de volgende cyclische periode de nodige problemen weg te werken hebben. Kunnen wij dan de toekomst voorspellen? Wel het *karakter* ervan, maar niet alle details — al is ook dat op zich mogelijk, als we alles zouden weten.

De Theo-sofia over goedheid

De grote vraag is: wat is nu de juiste houding om ervoor te zorgen dat we afspraken maken, overeenkomsten sluiten, enzovoort, die eenduidige gevolgen zullen hebben op langere termijn, in volgende cyclische perioden?

De Oude Wijsheid, de Theo-sofia, de Wijsheid der Goden, helpt ons in de vorm van de vaak onderschatte paradoxen van Lao-tse, in zijn onvolprezen *Tao Te King*. Deze bestaat uit 81 paradoxen, schijnbare tegenstellingen. Ze zijn geschreven in Chinese karakters. Dit maakt het vertalen heel moeilijk. Volgens mijn bescheiden mening kan dat alleen goed gebeuren als de vertaler voldoende kennis heeft van de daaraan ten grondslag liggende Theo-sofia. Er zijn vele vertalingen, meer dan tweehonderd. De meeste zijn meer omschrijvingen dan vertalingen.

Om het bovenstaande vraagstuk op te lossen, wil ik paradox 38* en 49* aan u voorleggen. Ze gaan over Teh (goedheid).

38

Een waarlijk goed mens is zich niet bewust van goedheid
En daarom is hij goed;
Een dwaas mens tracht goed te zijn
En is daarom niet goed.

Een waarlijk goed mens doet niets,
En toch laat hij niets ongedaan;
Een dwaas mens is altijd doende;
En toch zijn er vele dingen die gedaan moeten worden.

De bovenstaande paradox roept veel discussie op omdat het verschil tussen goed-zijn en goed-doen niet altijd begrepen wordt. Als we goed zijn, dus inherent goed zijn, is dat ons wezen. Dan is goed doen een vanzelfsprekendheid: we kunnen alleen dingen doen vanuit het goede. We kunnen niet anders. Het maakt niet uit wat we doen en aan welke onderhandeling we ook deelnemen, ons karakter is goed. Als het niet ons wezen is en we doen goed, dan zijn we nog niet inherent goed. Ons karakter is nog niet echt goed en de gevolgen die we oproepen zijn dus nog gemengd.

De volgende paradox helpt ons weer een stukje verder:

49

Mensen die goed zijn, behandel ik goed.
Mensen die niet goed zijn, behandel ik ook goed:
TEH als goedheid.

*Deze Nederlandse vertaling is hoofdzakelijk gebaseerd op de Engelse vertaling van Stephen Addiss en Stanley Lombardo, die gezocht hebben naar een vertaling die het dichtst bij de betekenis van de Chinese karakters blijft,⁽¹⁾ en op mijn kennis van een aantal andere vertalingen. Daarbij heb ik gezocht naar die combinatie die het dichtst bij de theosofische betekenis komt.

Betrouwbare mensen vertrouw ik.
Onbetrouwbare mensen vertrouw ik ook:
TEH als vertrouwen.

Een realistisch en dus praktisch Pad

Stel u voor dat we vanuit de bovenstaande gedachten handelen, dan zal het duidelijk zijn dat het karakter van onze gevolgen ook goed zal zijn en dat we werkelijk duurzame oplossingen bouwen.

Heel vaak reageren mensen hierop op deze manier: “Maar dat is niet mogelijk, het is niet praktisch, je wordt onder de voet gelopen”, enzovoort. Dit zegt men omdat men nog niet heeft geleerd en begrepen dat inherent goed zijn niet betekent dat je alles goed moet vinden. Nee, vanuit die inherente goedheid kan en moet je met onderscheid optreden, maar wel steeds vanuit die inherente goedheid. Niet alle vriendelijke handelingen zijn goed en zullen tot een harmonische ontwikkeling leiden. Denkt u maar aan de vele opvoedkundige uitdagingen die ouders hebben.

Het is duidelijk dat de gedachten zoals deze in de paradoxen van Lao-tse verwoord zijn, niet tot ieders dagelijkse houding behoren. Het kost zeker wel even nadenken om te begrijpen wat die houding betekent. De eerste reactie die we vaak horen is dat je dan aan de duivel bent overgeleverd. Toch zijn er verschillende historische voorbeelden van mensen als Gandhi, Martin Luther King en Mandela, die als idealist zeker geen perfecte mensen waren, die volop van deze tijd waren en wel dat principe hanteerden.

Niemand had gedacht dat Gandhi met zijn geweldloosheid het machtige Britse leger zou dwingen om het land te verlaten zonder oorlog te voeren. Dat deed hij door consequent zijn principe te handhaven: door bijvoorbeeld protestmarsen te houden, dus wel tegenreactie te geven, maar altijd met respect. Mandela deed het door nadat de apartheid was afgeschaft, geen bijtjesdag te houden (geen vergelding na te streven) maar juist samenwerking te zoeken, wat velen niet verwacht hadden.

Dit laat zien dat een maatschappelijke verandering zeker mogelijk is, als we gaan samenwerken zonder een verborgen tweede of derde agenda en we duidelijk begrijpen wat de belangen van de anderen zijn. Dan kunnen we altijd tot die oplossingen komen die voor het algemeen welzijn de beste zijn.

De praktijk laat zien dat we nog wel enkele stappen moeten nemen, maar zoals het Chinese spreekwoord zegt, elke pelgrimstocht begint met de eerste stap.

Herman C. Vermeulen

Referentie

1. *Tao Te Ching*, vertaald door S. Addis en S. Lombardo. Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1993.

De Borobudur en de Buddha

In de lezingenserie *De functie van heilige monumenten* sprak Erwin Bomas afgelopen najaar over de betekenis van de Borobudur, de buddhistische tempel op Java in Indonesië: *De Borobudur en de Buddha*, ofwel de bijzondere in steen uitgebeelde ‘landkaart’ van de ontwikkeling van het menselijk bewustzijn tot Buddhaschap. De redactie bewerkte deze *Theosophy Talk* voor publicatie.

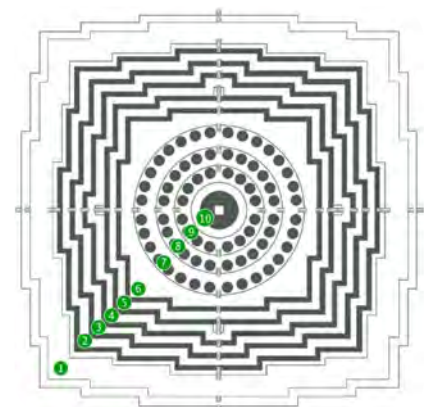
Kerngedachten:

- » De kerngedachte in de symboliek van de Borobudur is de groei van het menselijk bewustzijn.
- » De tempel staat symbool voor de meer innerlijke, spirituele niveaus van de kosmos, waarin onze hele evolutie als menselijk bewustzijn wordt weerspiegeld.
- » Iedereen heeft de geestelijke potentie om het Pad van Mededogen te gaan.
- » Niet het bereiken van Nirvāna, maar de weg van het Mededogen is het doel.
- » De Borobudur laat ons zien dat het inzicht in Mededogen te trainen valt.

De Borobudur, de 1200 jaar oude buddhistische tempel op Java, is een imposant bouwwerk. Een vogelvlucht over het monument biedt uitzicht op een piramide, gevormd door terrassen vol reliëfs en stupa's; recht van boven herkennen we het buddhistische symbool van een mandala.

De Borobudur staat op een heuvel in de Kedu-vallei, zo'n veertig kilometer ten noordwesten van de stad

Yogyakarta. De tempel is gebouwd tijdens de regering van Samaratunga, een vorst uit de Sailendra-dynastie, zo tussen 775 en 864 van onze jaartelling. Er is een inscriptie waaruit blijkt dat de tempel er al stond in 824. De invloed van de Sailendra-dynastie nam na 928 af. Langzaam maar

zeker raakte daarmee ook de Borobudur in vergetelheid. Het gebied rond de tempel is inmiddels redelijk bewoond, maar is ook nog erg groen.

In de nabijheid ligt de Merapi, een grote vulkaan die regelmatig tot uitbarsting komt. In 2010 was er nog een uitbarsting waarbij de Borobudur onder een laagje as werd bedekt. Maar eeuwenlang was de Borobudur helemaal onder de as bedolven en ook begroeid. De herkomst van de naam is niet zeker, maar Borobudur zou ‘grote Buddha’ of ‘grote berg’ kunnen betekenen.

De Nederlander H.C. Cornelius onderzocht in 1814 in opdracht van de Britse gouverneur Raffles de locatie en maakte de Borobudur weer vrij van de begroeiing. De eerste restauratie van het vervallen en verzakte monument vond plaats in de jaren 1907-1911 onder leiding van de Nederlander Th. van Erp. Maar met name de afwatering van het regenwater bleef een groot probleem. Uiteindelijk volgde tussen 1973 en 1984 een omvangrijke restauratie door een team van de Unesco.

De symbolische betekenis

De vorm van de Borobudur is opvallend. Op de vierkante basis van 123 x 123 meter verheffen zich vijf terrassen met vier ‘gaanderijen’ die een pad van in totaal drie kilometer vormen, waarbij de bezoeker liefst 1460 reliëfs passeert en 432 Buddhabeelden. Op de cirkelvormige terrassen

herkennen: de evolutie van het menselijk bewustzijn door deze werelden of bewustzijnsniveaus is symbolisch terug te vinden in het pad dat uiteindelijk voert naar de hoogste stupa van deze tempel. *Wij zijn de Borobudur.*

De Theosofia leert dat wij bewustzijn zijn — *dat alles in essentie bewustzijn is*. Er is één grenzenloos BEGINSEL waar alles uit voortvloeit, zegt de eerste Grondstelling.⁽¹⁾ Wij zijn als mens op het punt gekomen dat we denkvermogen aan het ontwikkelen zijn, maar de oneindige mogelijkheden van het bewustzijn sluimeren verder nog latent in ons. Het kosmisch bewustzijn kunnen we langzaam maar zeker, leven na leven, verder ontplooiën door ervaring op te doen en zo de meer spirituele karakteristieken te ontwikkelen. In feite is de Borobudur een soort van landkaart met aanwijzingen hoe we die groei kunnen doorlopen.

Deze gedachte laat zien dat de Borobudur een tijdloos monument is. De *boodschap* is tijdloos, en zal het kwetsbare monument overleven. Het gaat er uiteraard om om die boodschap te begrijpen.

De symbolische betekenis van deze bijzondere tempel wil ik laten zien met behulp van een aantal uitgangspunten van het Mahāyāna Buddhisme – de meest esoterische stroming binnen het Buddhisme van waaruit ook de Borobudur is gebouwd – en de Theosofia. Vier kerngedachten waar we ook praktische conclusies aan kunnen verbinden. We gebruiken hiervoor bijgaand schema.

Mahāyāna Buddhisme	Theosophia	Praktische conclusies
Śūnyatā (‘Leegte’)	Grenzenloosheid (1e Grondstelling, 7e Juweel)	Eenheid
Bodhisattva ideaal	Mededogen: ‘Wet der Wetten’ (6e Juweel)	Mededogen
‘Buddha-natuur’	Fundamentele gelijkheid/verplichte pelgrimstocht (3e Grondstelling, 3e/4e/5e Juweel)	Oneindige groei en gelijkheid
uit Hinduïsme/Theravada: Karma, Reïncarnatie - ‘Je oogst wat je zaait’	Herstel van Harmonie (2e/3e Grondstelling, 1e/2e Juweel)	Handelen in lijn met het geheel

hierboven staan 72 stupa’s met elk een Buddhabeeld. In de grote stupa op de top bevindt zich geen Buddhabeeld. De kerngedachte in de symboliek van de Borobudur is de groei van het menselijk bewustzijn, het pad van spirituele evolutie dat wij leven na leven volgen. Een pad dat is gebaseerd op de structuur van de kosmos, van het meer stoffelijke naar het meer geestelijke. Het pad dat Siddārtha Gautama leven na leven volgde op weg naar Buddhaschap. In de structuur van de Borobudur kunnen we onszelf

1. Śūnyatā

Ten eerste het idee van Śūnyatā oftewel de leegte. Buddhisten zien dat als ‘het ultieme zijn’. Wat bedoelen zij met de gedachte dat alles in essentie leeg is? Alles wat wij kunnen waarnemen is vergankelijk. Het is niet de daadwerkelijke realiteit. Er zit iets achter wat we niet kunnen benoemen: het heeft geen eigenschappen, het is onvoorstelbaar. Zo werd het ‘leegte’ genoemd, maar in feite is het een andere bewoording voor wat we in de Theosofia

kennen als de eerste Grondstelling, de Grenzenloosheid. De leegte gaat dus eigenlijk alles te buiten, maar *is* tegelijkertijd ook alles. Dit idee heeft een heel belangrijke praktische en ethische consequentie. Als alles in essentie leeg is, zijn wij in essentie allemaal gelijk en is alles één. Er is Eenheid. De verstrekkende conclusie hiervan is dat alles met elkaar is verbonden.

Wij zijn als een soort wervelingen in de Grenzenloosheid, in die leegte. Wij lijken aparte wezens en ons menselijk bewustzijn vereenzelvigd zich met dat beeld. Maar het is eigenlijk alsof het ene golfje tegen de oceaan zegt dat-ie anders is dan het andere golfje, terwijl ze allemaal in essentie de oceaan zijn.

2. Het Bodhisattva-ideaal

Een tweede kerngedachte, die voortvloeit uit het idee van Eenheid, is het Bodhisattva-ideaal. De Bodhisattva is in het Mahāyāna Buddhisme onlosmakelijk verbonden met het begrip *Mededogen*. De spirituele mens die uiteindelijk een kosmisch bewustzijn ontwikkelt, kan één worden met de leegte — hij kan Nirvāna ingaan. Er is ook een aantal buddhistische scholen dat zich daarop richt. Dan wordt wel voldaan aan alle spirituele eisen voor het Buddhaschap, maar de motivatie daarvoor is de eigen verlichting. Het is in wezen een vorm van afgescheiden denken, want het is toch een keuze voor de *eigen* gelukzaligheid.

De Bodhisattva daarentegen weigert Nirvāna zo lang mogelijk omdat hij ziet hoezeer de mensheid nog lijdt, nog hulp nodig heeft om ook zover te komen. Hij ziet dat we één zijn en zijn doel, zijn ideaal is andere wezens helpen om ook het Pad te gaan.

De keuze om dit Pad van Mededogen te gaan, in plaats van het pad van eigen verlichting, maken we lang voor we Buddhaschap bereiken. De motivatie ervoor bouwen we leven na leven op: willen we ons in dienst stellen van de totaliteit of gaan we ondanks onze spirituele kwaliteit voor onszelf? Uiteindelijk komt de Bodhisattva nooit voor die keuze: in zijn bewustzijn is elk subtiel eigenbelang afwezig. In het Mahāyāna Buddhisme is de waardering voor de Bodhisattva daarom nog hoger dan die voor de Buddha. In de Theosofia noemen we Mededogen de *Wet der Wetten*. Een logisch gevolg vanuit de eenheidsgedachte is dat je altijd voor die Eenheid werkt. Mededogen is de praktische conclusie.

3. De Buddha-natuur

In ieder mens sluimeren, zoals gezegd, oneindige latente mogelijkheden van het bewustzijn. Leven na leven ont-

wikkelen we de meer spirituele karakteristieken en we hebben het dan ook allemaal in ons om uiteindelijk een Buddha-bewustzijn te ontwikkelen, een Buddha te worden. De derde Grondstelling van de Theosofia spreekt in dit verband over fundamentele gelijkheid en de verplichte pelgrimstocht.⁽¹⁾ Elk bewustzijn is in essentie, in potentie, grenzenloos. Het Mahāyāna Buddhisme noemt het de Buddha-natuur. De groei van bewustzijn verloopt wel in fasen, maar gaat altijd door. In de grenzenloosheid blijft het bewustzijn zich altijd ontwikkelen.

4. Reïncarnatie en karma

Het Mahāyāna Buddhisme, met zijn wortels in het Hinduïsme en het oude Theravada Buddhisme, stoelt op de basisgedachten van karma en reïncarnatie. Ook in de Theosofia gaan we hiervan uit.

In de Theosofia noemen we karma ook wel de wet van herstel van harmonie: alles wat we doen zorgt voor een gevolg vanuit de Eenheid die we in essentie zijn. Als we dit kunnen herkennen, is de praktische consequentie dat we in ons denken altijd de vraag centraal stellen wat is nu het beste voor het geheel en vervolgens daarnaar trachten te handelen.

Drie gebieden van bewustzijn

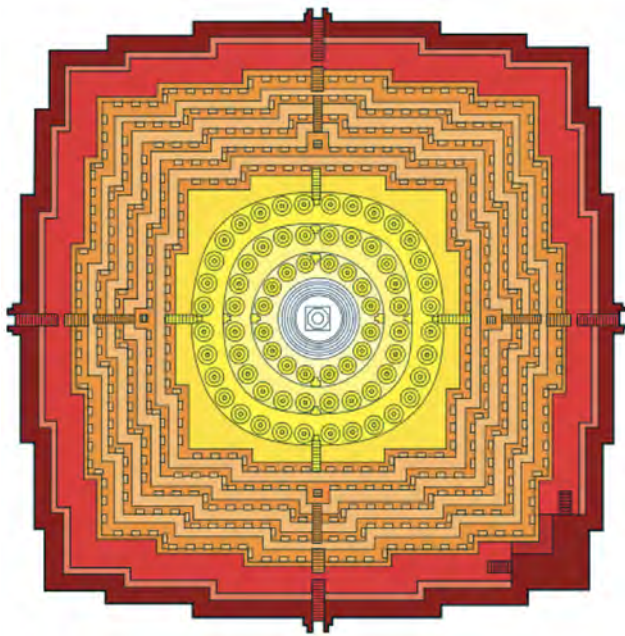
Het ontwerp van de Borobudur is, zoals gezegd, gebaseerd op de structuur van de kosmos. De tempel staat symbool voor de meer innerlijke, spirituele niveaus of gebieden van de kosmos, waarin we onze hele evolutie als menselijk bewustzijn kunnen terugvinden.

Aan elke kant van de Borobudur vinden we 108 Buddha-beelden, bij elkaar 432. Dat getal herkennen we in de Theosofia in de levensduur van de Aarde: 4,32 miljard jaar. Op de terrassen staan 72 klokvormige structuren: de stupa's.

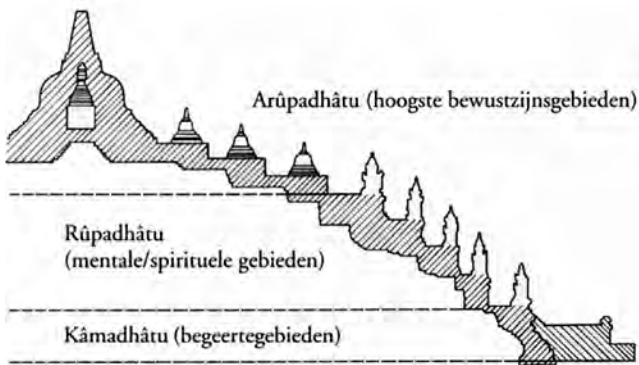
In het bovenaanzicht is de terrasvormige opbouw goed te zien, waarbij in de mandala-vorm tien niveaus, tien bewustzijnsgebieden van de kosmos zijn te onderscheiden. Op elk van deze niveaus zijn voor het bewustzijn lessen te leren. Er is ook een iets eenvoudiger driedeling.

In het Sanskrit heten dit de Kāma-dhātu (begeertegebieden), de Rūpa-dhātu (vorm- of mentale, spirituele gebieden) en de Arūpa-dhātu (vormloze gebieden — de hoogste spirituele gebieden). Bij vormloos kunnen we denken aan een abstracte deugd zoals geduld dat door niets verstoord kan worden.

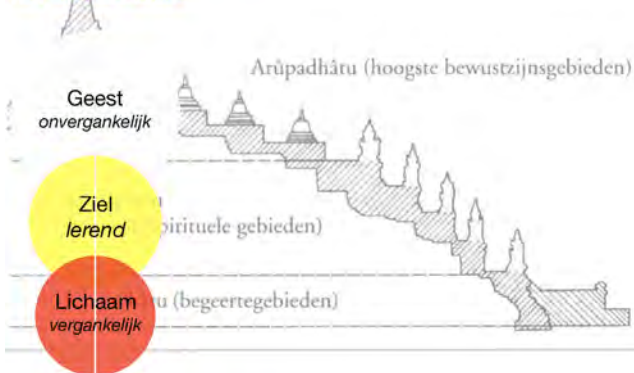
In een dwarsdoorsnede van de Borobudur is te zien hoe deze gebieden corresponderen met ons bewustzijn, dat

■ Kāmadhātu ■ Rūpadhātu ■ Arūpadhātu

HET GRENZENLOZE

samengesteld is. Het hoogste, onvergankelijke deel noemen we geest; deze drukt zich uit via een lerend deel – de ziel – en die maakt weer gebruik van een voertuig — het lichaam. De geest correspondeert met de Arūpa-dhātu, de ziel met de Rūpa-dhātu en het lichaam met de

Kāma-dhātu. Wij zijn nu vooral bezig om het lerende bewustzijn via het denken uit te drukken. Dieren kunnen dit nog niet, daarom staan zij wat lager op de evolutieladder. We kunnen ons ook voorstellen dat er hogere levensvormen zijn dan de mens, zoals Buddha's die al meer spirituele kwaliteiten weten uit te drukken. In de menselijke evolutie doorlopen we stadia van bewustzijn door latente kwaliteiten in onszelf steeds verder te ontwikkelen. Dit proces is in de reliëfs van de Borobudur tot in detail uitgewerkt.⁽²⁾

De berg Meru

Voordat we dit pad van de Borobudur gaan volgen, nog iets over de betekenis van de tempel die de spirituele berg Meru voorstelt. In de oosterse filosofie heeft de berg Meru een heel mystieke betekenis. De berg heeft een brede basis, staande op het aardse. De materie stijgt daaruit op, verdwijnt langzaam boven de wolken en onttrekt zich zo aan onze waarneming.

Het is een symbolisch beeld van de materiële, stoffelijke wereld die langzaam opgaat in de bewustzijnswerelden. Het laat zien dat de hoogste vormen van bewustzijn op niveaus verkeren die buiten de waarneming van de gemiddelde mens vallen. Die bewustzijnen zijn voor ons zo ver ontwikkeld, zo spiritueel, dat de vormen die ze nodig hebben om zich te manifesteren voor ons niet waarneembaar zijn. De berg Meru is te zien als ons 'spiritueel tehuis' met opklimmende 'verdiepingen' van bewustzijnsniveaus. Van begeertegebieden naar mentale gebieden, naar spirituele gebieden, steeds hoger. Tot deze laatste gebieden behoren de Bodhisattva's en Buddha's die ons in reikwijdte van bewustzijn vooruit zijn.

Candi Mendut en Candi Pawon

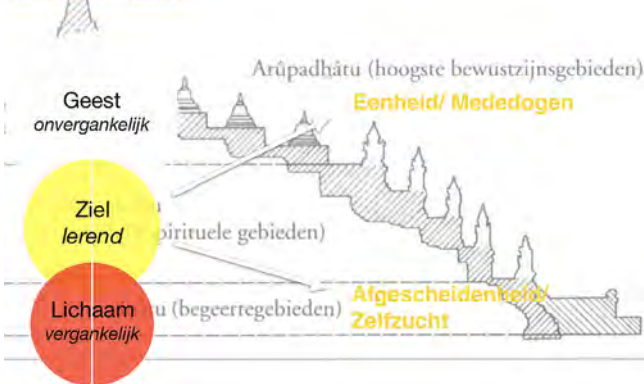
Op weg naar de Borobudur staan in rechte lijn nog twee kleinere tempels: Candi Mendut en Candi Pawon. Zij vertegenwoordigen een soort van voorstadia van het pad dat de Borobudur symboliseert. Zo heeft Candi Mendut een aantal interessante reliëfs. Een recente digitale inkleuring hiervan⁽³⁾ laat prachtige beelden zien, zoals de allegorie van de tweekoppige vogel.

De ene kop van die vogel is wat langer dan de andere en kan dus altijd als eerste bij het lekkere fruit. De andere kop beklagde zich daarover, maar de langere kop zegt dat het niet uitmaakt, omdat ze uiteindelijk één lichaam zijn en het voedsel allemaal in hun ene buik terecht komt. De lagere kop kan nog wel bij wat paddenstoelen, maar die blijken giftig en dat wordt de dood van de vogel.

De moraal is dat we als mensheid als één geheel moeten handelen en niet een deel moeten negeren.

HET GRENZENLOZE

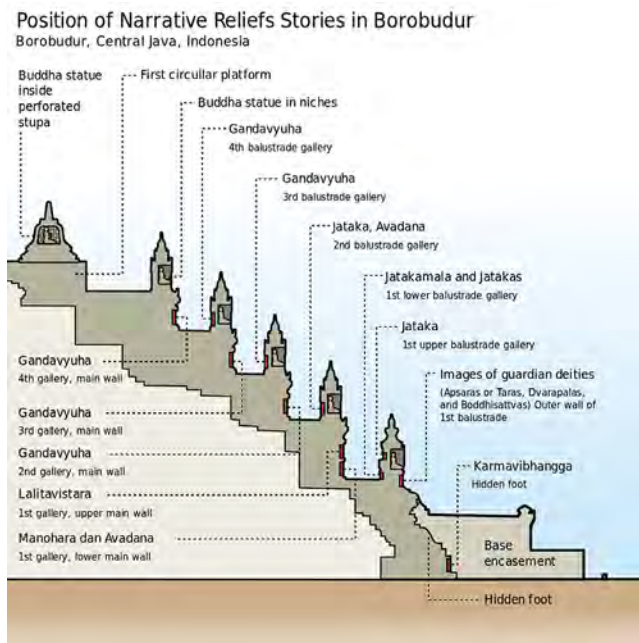
Zo zijn er twee motieven, twee richtingen te herkennen als we zien hoe in bijgaand schema ons menselijk bewustzijn is gelokaliseerd in het lerende deel. We kunnen ons richten op de Eenheid, ons vereenzelvigen met het geestelijke deel van onszelf met Mededogen als motief, of we kunnen ons meer thuis voelen bij het idee dat we losstaan, dat we één op zichzelf staand golfje zijn, dat we voor onszelf moeten

zorgen en dat we tegenover alle andere golfjes in de oceaan staan. Dit is het zelfzuchtige motief.

Dwarsdoorsnede

Ook dit beeld komt terug in de verschillende verhalen of sūtra's die op de Borobudur staan afgebeeld. Op bijgaande dwarsdoorsnede zien we de opbouw van de terrassen en galerijen, die de indeling van de verschillende verhalen laat zien.

Helemaal rechts staat de voet van de Borobudur. Bij de restauraties werd hierachter nog een oude voet ontdekt, waarop 160 reliëfs staan. De foto's hiervan zijn later nog in Leiden tentoongesteld. Het gaat om de *Karmavibhangga*, een sūtra over de wet van karma, over oorzaak en gevolg.

Hierboven beginnen de galerijen, met aan de buitenkant afbeeldingen van diverse beschermgoden en aan de binnenkant afbeeldingen van *Jataka's* en *Avadana's*. De *Jataka's* zijn verhalen over vorige incarnaties van de Buddha, waarbij je zijn ontwikkeling kunt volgen, hoe hij heeft gehandeld tot aan het leven waarin hij Buddhaschap bereikte. De *Avadana's* zijn soortgelijke verhalen over andere verlichte wezens.

Dan volgt de *Lalitavistara*, het verhaal over de Buddha zelf, hoe hij in zijn laatste leven verlichting heeft bereikt. Ertegenover staan nog meer afbeeldingen uit *Jataka's* en *Avadana's*: de pelgrim moest altijd twee rondes lopen, eerst de binnenkant bekijken en dan daarna de buitenkant van de galerijen. De afbeeldingen op de drie hogere galerijen behandelen hoofdzakelijk de *Gandavyuha*,

het laatste hoofdstuk van de *Avatamsaka-sūtra*,⁽⁴⁾ ofwel bloemversiering-sūtra. Deze vertelling gaat over een jonge chela die wijsheid zoekt. Met het Boddhisattva-ideaal voor ogen vraagt hij zich af hoe een verlicht wezen uiteindelijk moet handelen.

Ten slotte vinden we boven de galerijen de ronde plateaus met de stupa's.

Het Pad en karma

We beginnen het pad van de Borobudur – het Pad naar Buddhaschap – bij de verborgen voet.

Over deze oorspronkelijke voet bestaan meerdere theorieën. Mogelijk is de basis al tijdens de bouw gaan verzakken en is het geheel met een nieuwe voet gestut. Maar de reliëfs op de oude voet laten ook de werkingen zien van de wet van karma. De negatieve aspecten lijken door de nieuwe voet verstoort. Zo is er bijvoorbeeld een reliëf over hoe gevolgen vaak worden gezien als straffen of beloningen, terwijl oorzaken in essentie altijd binnen onszelf liggen. Een ander beeld laat zien hoe we tot een inspiratieloos leven vervallen als we ons afkeren van de hogere natuur in onszelf, de buddhische natuur, die we kunnen ontwikkelen als we deze innerlijke Leraar in ons denken toelaten. De werking van karma is nooit los te zien van het geheel. Onze leefstijl heeft grote invloed op het leven in andere delen van de wereld. De prijs van onze koffie bepaalt wat de boer op een ander continent krijgt. We zijn via talloze banden met elkaar verbonden; we zijn niet voor niets met elkaar op deze wereld.

De wet van karma komen we ook tegen in afbeeldingen van de Jataka's.

Zo zien we op de eerste galerij een koopman, die geld wil geven aan een bedelende monnik. Mara – de demonische verleider, de illusie van afgescheidenheid – komt tussenbeide en plaatst een hel tussen de koopman en de monnik. Een hel waarin we mensen zien lijden. De koopman wordt

bedreigd, maar overwint zijn angst en geeft de monnik zijn aalmoes. Een goed voorbeeld van de wet van karma, over wat je soms voor eerder opgebouwde angsten moet overwinnen. Bereken je eerst vooral of jezelf genoeg geld overhoudt, of geef je gewoon wat je kunt aan de mensen die het op dat moment nodig hebben?

Twee mooi ingekleurde reliëfs tonen een scène waarin een aantal dieren een wijze tegenkomt. Ze brengen hem geschenken, maar de haas heeft niets bij zich en biedt daarom uiteindelijk zichzelf aan. Vanuit de Eenheid gezien stelt het lagere zich zo ten dienste van het hogere. Deze verhalen tonen zo uitwerkingen van de effecten van de wet van oorzaak en gevolg over meerdere levens heen.

Prins Siddhārta

We bereiken dan op de galerijen de afbeeldingen van de *Lalitavistara*. Deze sūtra beschrijft het leven van prins Siddhārta, de Bodhisattva die in deze laatste incarnatie als mens Buddhaschap zal bereiken en die wij kennen als Gautama de Buddha.

Op bijgaande afbeelding zien we moeder Māyā liggen.

Zij droomt van een witte olifant die haar vanaf de zijkant binnentreedt, waarna zij zwanger van Siddhārta is. We herkennen dit ook in het christelijke verhaal van de onbevleete ontvangenis. Maria lijkt in naam niet toevallig op Māyā. De letterlijke betekenis van Māyā-Devi, zoals ze ook wel wordt genoemd — is *goddelijke illusie*. De vader van Siddhārta heet Sudhodana — *zuivere stroom*. Zo zien we de symboliek van het geestelijke, de spirituele stroom en het materiële, het illusoire gebied, die samenkomen. Siddhārta behoort tot de Śākya-stam; zijn ouders zijn koning en koningin. Bij zijn geboorte voorspelt een wijze aan het hof, Asita, dat de prins ofwel een groot heerser over de hele wereld zal worden ofwel een grote Wijze die de mensen zal verlichten.

Zijn vader ziet, vooral het beeld van heerser wel zitten — de jongen zou hem kunnen opvolgen en zijn rijk nog groter maken. Hij doet er daarom alles aan om Siddhārta heel beschermd op te laten groeien, opdat de belofte uit zal komen. Vooral alles wat met het lijden in de wereld heeft te maken, wordt verre van de prins gehouden. Zijn vader schenkt hem drie luxe paleizen. Siddhārta trouwt met Gopā, wordt vader en binnen zijn besloten wereld lijkt niets dan geluk zijn deel.

Siddhārta's wens

Uiteraard werkt dit 'cordon sanitaire' niet echt en bereiken de prins toch wel de nodige verhalen over het leven buiten het paleis. En langzaam maar zeker ontstaat bij hem de wens om die wereld van buiten ook te leren kennen. Zoals veel mensen op een gegeven moment de betrekkelijkheid van materieel welzijn inzien. De aankomende Buddha zoekt naar de zin van het leven, kunnen we hier lezen. Zijn vader geeft uiteindelijk toestemming aan Siddhārta om de stad in te gaan. Siddhārta wordt vervolgens op

zijn tochten buiten het paleis geconfronteerd met een oude man, een zieke, een dode en een bedelmonnik. Hij wordt zich de vergankelijkheid van het leven bewust. De wens ontstaat om op zoektocht te gaan om de mensheid van het lijden te verlossen dat die vergankelijkheid met zich meebrengt.

Meditatie en beproeving

Siddhārta gaat op zijn zoektocht langs verschillende leraren. In het India van die tijd waren dat heel vaak asceten, geheelonthouders die amper aten en zichzelf zo half verhongerden. En hij denkt: dat is misschien het pad dat ik moet volgen. Hij besluit dan zelf te gaan mediteren en vasten. Maar de prins komt niet tot antwoorden en op een gegeven moment begrijpt hij dat ascetisme niet de juiste weg is. Hij accepteert uiteindelijk toch wat voedsel, krijgt weer wat kracht en gaat in meditatie onder de bodhi-boom.

Hier krijgt hij zijn grote beproeving. Op bijgaande afbeelding wordt Gautama aangevallen door de demon Mara, de grote verleider. Mara kunnen we zien als het lagere, het persoonlijke in ons dat nog leeft in de illusie van afgescheidenheid. Die taaie karakteristiek zullen we in het proces van groei van het bewustzijn uiteindelijk moeten overwinnen.

Op bijgaande afbeelding zien we de scène van de aanval van Mara, waarbij Gautama zijn hand naar beneden houdt. De betekenis hier is dat Gautama tijdens zijn strijd tegen Mara de aarde als getuige oproept van de zelfopofferingen gedurende vele levens.

Verlichting en het wiel van de Wet

Uiteindelijk geeft Mara het op en bereikt Gautama

verlichting onder de bodhiboom. Hij is de buddhische kwaliteiten van bewustzijn *geworden*.

In zijn eerste onderricht geeft Gautama de Buddha de basis voor de buddhistische leringen aan de wereld. Een projectplan voor het leven, kunnen we stellen. Het heet ook wel het wentelen van het wiel van de Wet. De Buddha formuleert de kerngedachten in de Vier Verheven Waarheden en het Achtvoudig Pad.

Vier Verheven Waarheden

1. Smart en lijden begeleiden alle gemanifesteerde dingen
2. Er is een oorzaak voor het bestaan van smart en lijden
3. De mogelijkheid bestaat om de oorzaak van het bestaan van smart en lijden weg te nemen
4. Er is een Pad dat, wanneer men het volgt, tot de wegneming van smart en lijden voert

Achtvoudig Pad

1. Juiste overtuiging
2. Juist besluit
3. Juiste spraak
4. Juist gedrag
5. Juist levensonderhoud
6. Juist streven
7. Juiste contemplatie, waakzaamheid van denken
8. Juiste concentratie, meditatieve overpeinzing

De eerste van de Verheven Waarheden verwoordt in negatieve vorm de eerste Grondstelling, het idee van *Sūnyatā*. Alles in onze gemanifesteerde wereld is beperkt, is eindig en dat laatste gaat in onze ervaring gepaard met smart en lijden. De tweede Verheven Waarheid stelt dat hier een oorzaak voor is. Onze persoonlijkheid hecht zich aan de gemanifesteerde wereld en die aantrekkingskracht is de oorzaak voor het lijden als het moment van loslaten is aangebroken. Maar de derde Verheven Waarheid wijst op de mogelijkheid om die oorzaak weg te nemen. Het is de weg van het midden. Geen overgave aan aardse begeerten, maar ook geen ascetisme. De pelgrimstocht waarin het lagere zich harmonieus ontwikkelt tot het hogere. Die weg van het midden wordt met de vierde Verheven Waarheid weergegeven door het Achtvoudig Pad.

Wat opvalt aan de formulering van dit Achtvoudig Pad is het relatieve karakter. Het 'juiste' kan naar eigen hoogste inzicht worden begrepen. Het vereist geen kwaliteiten vooraf en het blijft ook voor de vergevorderde leerling op het Pad een onmisbare leidraad.

Buddha-natuur

Hier houdt de *Lalitavistara* op. Andere *sūtra*'s vertellen verder over de handelingen van Gautama de Buddha, totdat hij uiteindelijk *Nirvāna* niet meer kan weigeren. Het is opvallend dat de *Lalitavistara* op dit punt ophoudt, om niet de nadruk te leggen op het bereiken van *Nirvāna*, maar juist het Pad van Mededogen te onderstrepen.

Heel duidelijk is in deze geschiedenis verwoord dat ieder mens een Buddha-natuur heeft. Wij kunnen allemaal *Buddhaschap* bereiken, iedereen heeft de geestelijke potentie om het Pad van Mededogen te gaan. Wij kunnen ook anno 2019 de inspiratie van *Bodhisattva*'s en *Buddha*'s volgen. De *Borobudur* toont dit verhaal van de Buddha slechts in 120 reliëfs. In de drie galerijen erboven zijn liefst 460 reliëfs gewijd aan de *Gandavyuha*. Deze vertelling volgt een jonge zoeker naar waarheid en wijsheid: *Sudhana*.

De zoektocht van Sudhana

In de *Gandavyuha* staat het *Bodhisattva*-ideaal centraal. Het is zoals gezegd het sluitstuk van de *Avatamsaka-sūtra*. *Sudhana*, een jonge maar al gevorderde zoeker naar wijsheid, vraagt zich af hoe een verlicht wezen zou moeten handelen. *Sudhana* bezoekt maar liefst 53 leraren om antwoorden te vinden en dat levert tal van lessen op die in de reliëfs op de *Borobudur* zijn vastgelegd. De Chinese monnik *Li Tongxuan* heeft rond 700 een toelichting op de *Gandavyuha* geschreven⁽⁵⁾ en de symbolische betekenissen samengevat.

In de inleiding zien we de Buddha, omringd door allemaal *Bodhisattva*'s, Meesters en leerlingen. Er worden

wonderen verricht, maar niet alle aanwezigen zien dat. Zij die slechts op zoek zijn naar verlichting voor zichzelf, kunnen niet waarnemen wat buiten hun ervaringen valt. Zo wordt duidelijk aangegeven dat zij niet resoneren met het motief van Mededogen en bepaalde lessen niet herkennen. De inleiding eindigt dan met de introductie van Bodhisattva Manjusri.

Sudhana betekent letterlijk *Grote Welvaart* en op de reliëfs wordt dat uitgebeeld met een grote zak geld waar hij op staat. Maar dit staat hier symbool voor alle rijkdom aan wijsheid die Sudhana al heeft vergaard. Hij heeft al voor het Pad gekozen en zal zijn spirituele rijkdom steeds meer ten gunste van anderen gaan verspreiden.

Manjusri beoordeelt de motieven van Sudhana en raadt hem aan om een aantal leraren te bezoeken als hij wil leren hoe een verlicht wezen zich gedraagt. Dat wordt uiteindelijk een lange tocht langs de 53 leraren. Het is een bont gezelschap van mannen en vrouwen — wat ook aangeeft dat voor de Buddha-natuur er geen onderscheid bestaat tussen man en vrouw. Het zijn allemaal mensen die op hun manier iets van verlichting hebben bereikt. Elke leraar licht één aspect van de sluier op, geeft één antwoord waar Sudhana verder mee kan.

Op bijgaande afbeelding bijvoorbeeld staat Sudhana met de monnik Meghasri, die hem leert hoe hij ‘een ontelbare hoeveelheid Buddha’s’ kan zien. Meghasri betekent *Glorieuze Wolken* en die wolken staan symbool voor eigenschappen als concentratie, deugd, mededogen en kennis. Meghasri staat, samen met de volgende negen leraren die Sudhana bezoekt, voor de ‘tien verblijfplaatsen van inspiratie’.

Een andere scène laat de jonge, onschuldig ogende prinses Maitrāyani zien. Zij staat symbool voor het spontane Mededogen. Ook deze prinses-leraar laat Sudhana Buddha’s en hun buddische luister herkennen. En de jonge

Indriyavara, die van Manjusri veel praktische kennis heeft opgedaan, zoals schrijven en wiskunde, leert Sudhana hoe deze kennis mensen tot waarheidsvinding kan brengen. Al deze leraren verwijzen naar elkaar, wat duidelijk laat zien hoe verlichte wezens met elkaar samenwerken. In aanvulling op elkaar werken ze allemaal voor de Eenheid. Het is interessant hoe de *Gandavyuha* duidelijk maakt dat ook verlichte wezens unieke, verschillende kwaliteiten hebben kunnen ontwikkelen. Ook Buddha’s en Bodhisattva’s hebben hun eigen karakteristiek en kunnen zo hun eigen, specifieke taak in de ontwikkeling van de mensheid vervullen.

Maitreya’s toren

Na vijftig leraren komt Sudhana weer bij drie Bodhisattva’s die ook aan het begin van dit verhaal stonden. Eerst Maitreya — de komende Buddha, de opvolger van Gautama de Buddha. Hier wordt het verhaal nog een trapje abstracter, met name in de scène waar Sudhana Maitreya’s toren ingaat. Dit is een zeer metafysisch beeld: we zien een soort overgang naar een andere wereld. Het vertoont opvallend genoeg parallellen met het huidige wetenschappelijke denken over parallele universa. In hoeverre doordringen allerlei werelden elkaar? De wetenschap beseft steeds meer dat we maar een beperkt stukje van de puzzel waarnemen.

De toren van Maitreya geeft dat ook een beetje weer. Op het moment dat Sudhana de toren ingaat ziet hij zichzelf ook weer bij een toren staan. Hij kijkt om zich heen en ziet in die toren weer oneindig veel andere torens waar hij ook zichzelf weer ziet staan. En hij ziet in die oneindigheid van ruimte en tijd ook Maitreya, die in een eindeloos aantal werelden alle wezens tot verlichting probeert te brengen. Het is een visioen van oneindigheid van alles wat zichzelf weerspiegelt en weerspiegelt.

Sudhana ziet dan hoe Maitreya alles weggeeft. Op bijgaand reliëf geeft Maitreya zijn wagen en ten slotte zelfs zijn lichaamsdelen weg. Hij doet afstand van het meest dierbare: voor de uiteindelijke verlichting resten geen gehechtheden meer.

Als Sudhana de toren verlaat, keert hij terug in de realiteit en ziet hij weer de echte Maitreya staan. Maar hij gaat verder met de kennis van dat visioen als Maitreya hem weer verwijst naar Manjusri, de Bodhisattva die hem als eerste weggestuurd heeft, waarmee de cirkel zich sluit. Dit beeld geeft ook het idee weer van de Buddha-natuur die altijd al aanwezig was. Sudhana heeft zijn latente buddhische vermogens ontplooid en kan die nu *bewust* leven vanuit hetzelfde vertrekpunt.

De zeven Pāramitā's

Uiteindelijk komt Sudhana bij de laatste Bodhisattva: Samantabhadra. Samen met hem spreekt hij een gelofte uit om als Bodhisattva voor alle levende wezens te blijven werken. Met het uitspreken van deze gelofte wordt Sudhana ook een Bodhisattva en kan hij de verschillende emanaties van de Buddha aanschouwen die op de bovenste drie terrassen zijn weergegeven.

Bij Sudhana's gelofte horen ook de zeven Pāramitā's. Deze zeven deugden maken onderdeel uit van de meer esoterische leringen van Gautama de Buddha. We kunnen ze ook goed zien als een vervolg op de deugden die het Achtvoudige Pad noemt. In deze krachtige richtlijnen zien we heel duidelijk het

De zeven Pāramitā's

1. Dāna - liefderijkheid, mildheid (*overwinnen zelfzucht, haat*)
2. Śīla - harmonie in woord en daad (*overwinnen twijfel, schijnheiligheid*)
3. Kṣhānti - geduld dat door niets verstoord kan worden (*overwinnen vrees, woede, frustratie*)
4. Virāga - gelijkmoedigheid, onraakbaar voor begeerte (*overwinnen ijdelheid, gehechtheid*)
5. Vīrya - dapperheid, vastberadenheid (*overwinnen luiheid*)
6. Dhyāna - geestelijke meditatie (*overwinnen zelfgenoegzaamheid*)
7. Prajñā - intuïtieve wijsheid, de sleutel tot hetgeen van een mens een god maakt (*overwinnen onwetendheid*)

Bodhisattva-ideaal van Mededogen terug. Geen medelijden, waarbij de aandacht zich richt op problemen van de persoonlijkheid. Een mededogende houding betekent het zich richten op de hogere natuur in de ander. De lijdende medemens helpen we door te appelleren aan zijn Buddha-natuur, waardoor iemand de kracht in zichzelf kan vinden om iets te overwinnen.

Hiërarchie van het Mededogen

In het verhaal van Sudhana herkennen we ook de hiërarchie van de Buddha's van het Mededogen. Deze hiërarchie wordt zo genoemd, omdat zij niet alleen hun bewustzijn vrijwel hebben verheven tot goddelijkheid, maar ook afzien van het recht op kosmische vrede en gelukzaligheid. In plaats daarvan houden zij de mogelijkheid open om in deze wereld werkzaam te blijven en de mensheid en al wat leeft te helpen. Het is overeenkomstig het Bodhisattva-ideaal.

Deze hiërarchie zien we ook terug in de structuur van de Borobudur. In deze hiërarchie vinden we van laag naar hoog de Mānushya-Buddha (menselijke Buddha), dan de Dhyāni-Bodhisattva, de Dhyāni-Buddha (hemelse Buddha), Amitābha-Buddha en Ādi-Buddha. De lagere Buddha functioneert daarbij als een voertuig van de Buddha boven hem. Zoals een architect, een aannemer en een uitvoerder nauw samenwerken, zo gebeurt dit ook op het niveau van deze Buddha's.

Op de ronde terrassen van de Borobudur staan de stupa's met een aantal van deze Buddha's. Ze lijken uiterlijk wel op elkaar, maar ze verschillen allemaal door de handhoudingen. Deze mudrā's staan symbool voor de bewustzijns-

karakteristiek waarin de Buddha op dat moment verblijft. Het Mahāyāna Buddhisme telt 54 verschillende mudrā's. De symbolisch weergegeven ontwikkeling van de verschillende stadia van bewustzijn vinden we zoals gezegd terug in de structuur van de Borobudur. Het monument heeft de vorm van een stupa, zoals die ook is te vinden in de Tibetaanse traditie.

De indeling met vierkante en ronde terrassen eindigt bij het hoogste niveau, de stupa van de Ādi-Buddha. De symbolische opbouw van de stupa laat zien hoe er in totaal liefst zestig stadia van bewustzijnskwaliteit worden onderscheiden.

Śūnyatā en een grenzenloos perspectief

Ik begon met de leegte, en eindig ook met de leegte. Want de bovenste stupa is leeg. Dit symboliseert het idee

van Śūnyatā. Het bevindt zich boven de Kāma-dhātu, Rūpa-dhātu en Arūpa-dhātu. De grote Leegte. En wat kan dit beter symboliseren dan een lege stupa? De hoogste stupa staat mystiek symbool voor het allerhoogste in de kosmos, tevens dus het allerhoogste in onszelf.

De Borobudur is een symbool dat al vele eeuwen heeft overleefd, maar de boodschap is tijdloos. *De Eenheid achter de manifestatie die ook in het hier en nu is waar te nemen. Mededogen als Wet der Wetten. Herkennen van onze eigen Buddha-natuur.* Als we hier naar handelen, leven we in harmonie.

De Borobudur biedt ons letterlijk en figuurlijk een grenzenloos perspectief in het leven. Ons bestaan is niet zinloos. Alles kan in het teken staan van groei, als we ons er mentaal van bewust zijn. Een pad dat zich uitstrekt tot in het grenzenloze. De Borobudur maakt het Pad voor ons tastbaar en laat ons zien dat Mededogen te trainen valt, met voorbeelden uit het dagelijks leven. De sleutel daarvoor ligt in ons eigen denken. We kunnen van elke gedachte en elke handeling bij onszelf nagaan: is dit in het licht van Mededogen of slechts van eigenbelang, leidt het tot verbinding met anderen of tot afscheiding van anderen?

Referenties

- De drie Grondstellingen:
 - Eén Alomtegenwoordig, Eeuwig, Grenzenloos en Onveranderlijk **BEGINSEL**, waarover alle bespiegeling onmogelijk is, aangezien het het menselijk bevattingsvermogen te boven gaat en door elke menselijke uitdrukking of vergelijking slechts kan worden verminkt. Eén absolute Werkelijkheid die voorafgaat aan alle gemanifesteerd, beperkt zijn.
 - De Eeuwigheid van het Heelal *in toto* als een grenzenloos gebied; periodiek 'het veld van talloze zich manifesterende en verdwijnende Heelallen', die 'de zich manifesterende sterren' en de 'vonken der Eeuwigheid' worden genoemd.
 - De fundamentele gelijkheid van alle Zielen met de Universele Over-Ziel, die zelf weer een aspect van de Onbekende Wortel is; en de verplichte pelgrimstocht voor elke Ziel – een vonk van eerstgenoemde – door de Kringloop van Incarnatie (of 'Noodzakelijkheid') in overeenstemming met Cyclische en Karmische wet, gedurende het gehele tijdperk. Zie voor de Drie Grondstellingen ook H.P. Blavatsky, *Proloog van De Geheime Leer*, Theosophical University Press, Den Haag 1988. De Grondstellingen worden besproken vanaf blz. 43.
- Alle reliëfs zijn volledig te bekijken op www.photodharma.net en op Google Maps.
- <https://youtu.be/IWAj22H4qWg>.
- Thomas F. Cleary (vertaler), *Entry into the Realm of Reality – The Text*, Shambala, Boston & Shaftesbury 1989.
- Li Tongxuan, *Entry into the Realm of Reality – The Guide*, vertaald door Thomas F. Cleary, Shambala, Boston & Shaftesbury 1989.

Hoe kun je de studie van *De Geheime Leer* benaderen?

Deze lezing, die gehouden is tijdens de International Theosophy Conference (ITC) in 2016 te Santa Barbara, Californië, VS, geeft waardevolle aanwijzingen om door te dringen tot de ideeën achter H.P. Blavatsky's *De Geheime Leer*.

'De Geheime Leer' vraagt om bestudeerd te worden, niet omdat een beroep op een dogmatisch gezag wordt gedaan, maar omdat het boek nauw samenhangt met de Natuur en het de wetten van uniformiteit en analogie volgt.

H.P. Blavatsky

Als we de studie van *De Geheime Leer* willen starten, voelen we ons soms ongemakkelijk door het ingewikkelde karakter van het boek. Dan vinden we het te moeilijk. Toch zit de moeilijkheid in onze eigen visies, omdat we onszelf meenemen bij de studie van *De Geheime Leer*. We nemen onze eigen beperkingen mee als gevolg van onze opvoeding en wat we hebben geleerd, en door onze *skandha's* uit vorige levens. Toch hoeven we, om dit boek te ontsluiten, niet ver te zoeken om de sleutel te vinden. Die sleutel ligt in onszelf.

Een van de misvattingen bij het bestuderen van *De Geheime Leer* is: wijsheid en informatie met elkaar te verwarren — en daarmee ook de oorsprong van beide. Daarmee maken we

het voor onszelf moeilijker. Het helpt ons als we in gedachten houden dat in geen enkel boek, een band bestaande uit papier en inkt, daadwerkelijk wijsheid zit. Dat geldt ook voor *De Geheime Leer*. De wijsheid waar we naar op zoek zijn, zit in onszelf. Zelfs de zinnen en alinea's bevatten geen wijsheid *op zich*, maar zijn alleen informatie en feiten. Van buitenaf kunnen we slechts informatie ontvangen. Een diepgaand en intuïtief begrip kan echter alleen van binnenuit komen. Zelfs H.P.B., die het voordeel had om over Grote Leraren te beschikken, moest de oude wijsheid vanuit zichzelf ontdekken. In het algemeen biedt de studie van de theosofische literatuur, en de boeken van H.P.B. in het bijzonder, een voordeel omdat de schrijvers door hun magnetisme dicht bij hun producten blijven. Als we *De Geheime Leer* met een open hart en een onderzoekende houding bestuderen, komen we direct in contact met het magnetisme van H.P.B.'s gedachten. Dit helpt ons bij het ontwakken van onze intuïtie.

Voor de Mahatma's, de Meesters van

Kerngedachten:

» Kijk achter de woorden naar de processen. H.P. Blavatsky gebruikt dezelfde woorden in verschillende contexten. Alle termen zijn ook relatief: rupa en arupa, sferen van zijn en van niet-zijn, individueel en universeel. Alles hangt met elkaar samen.

» Afscheidenheid bestaat niet, wel onderscheid

» Homogene substantie kun je voorstellen als deeltjes zonder dimensie

Wijsheid, die met elkaar [samen met Blavatsky (red.)] *De Geheime Leer* schreven, is dit boek betrekkelijk simpel. Ze hebben al min of meer het maximum aan kennis verworven wat in deze cyclus mogelijk is. Toch kunnen ook zij vooruitgaan doordat ze het zich ontwikkelende denkvermogen van de mensheid ondersteunen, in elke cyclus. Zou *De Geheime Leer* er net zo uitzien als zij ons hetzelfde materiaal over zeg maar duizend jaar zouden geven? Naarmate de mensheid vooruitgang boekt, stemmen de adepten hun opvoedend werk af op het nieuwe menselijk denken in elk ras. Voor ons is de studie van *De Geheime Leer* dus, op zich genomen, noch makkelijk noch moeilijk. Het is immers enkel een kwestie van visie, een visie die belemmerd wordt door de sluiers die we zelf hebben geweven. Misschien is de Theosofie zoals deze aan ons is gepresenteerd eerder een methode van denken dan een filosofie. Dat is wat een 'synthese' van wetenschap, religie en filosofie tenminste zou suggereren.

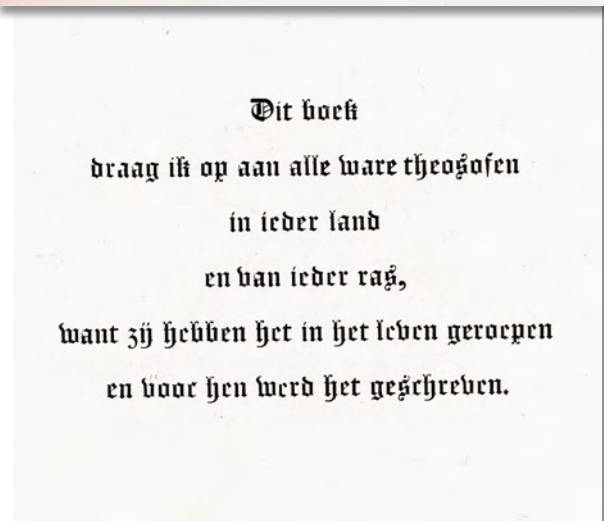
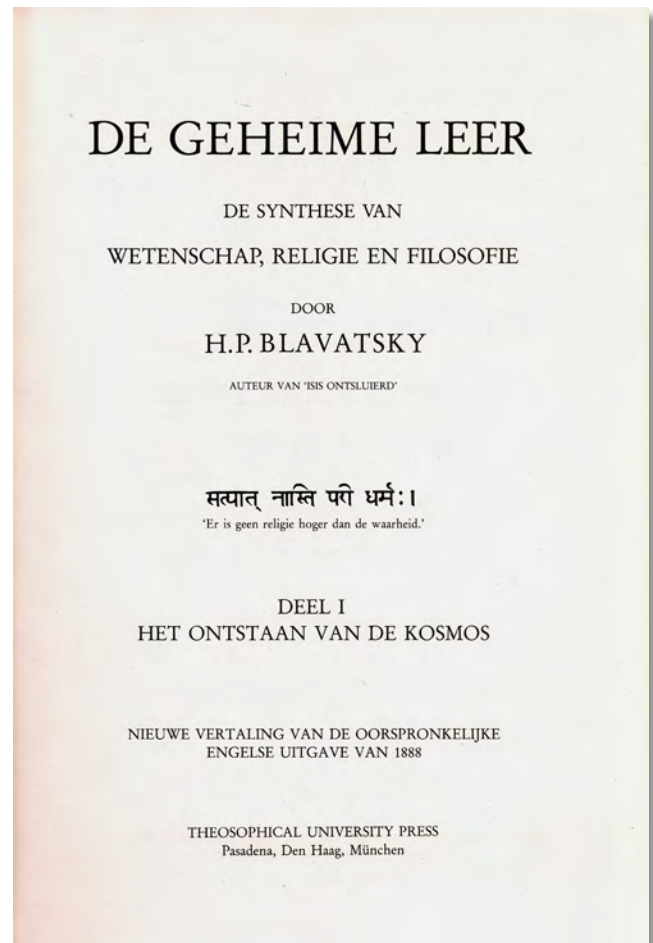
Hoe gaan we dan te werk bij de studie van *De Geheime Leer*? Bestaat daarvoor een 'beste methode'? Nee, daarvoor bestaat geen 'beste methode' als zodanig. De beste methode is datgene wat je vanuit jezelf ontwikkelt. Deze benadering sluit natuurlijk reeds bestaande methoden, die individueel kunnen worden aangepast aan onze behoeften, niet uit. Hierdoor wordt het aanpakken van de studie van *De Geheime Leer* weer iets gemakkelijker. Hieronder bekijken we een aantal van deze methoden.

Kijk achter de woorden naar het idee

Een van de beginselen die we in gedachten moeten houden is dat we in *De Geheime Leer* niet over de woorden moeten struikelen. Het zijn slechts namen of termen. Kijk dus achter de woorden naar het proces, naar het idee. In eerste instantie zullen we *De Geheime Leer* benaderen vanuit het perspectief van ons lagere denkvermogen — feitelijk doen we dat niet vanuit ons lagere denkvermogen, maar vanuit ons *kama-manas*. Het lagere denkvermogen wordt zeer onderschat. In het grootste deel van ons leven werken we vanuit een *kama-manas* perspectief. We kunnen slechts *wensen* dat we al werkelijk actief zijn op het niveau van het lagere denkvermogen! H.P.B. zegt dat het pad van *antaskarana* zevenvoudig is. Voor je je voet op de eerste trede van de ladder zet, zo zegt ze in *De Stem van de Stilte*, moet je jezelf van al je begeertes gezuiverd hebben; ze voegt er in een voetnoot in dat boek aan toe dat het *antaskarana*-pad het lagere *manas* is.

Dus, op welk punt zijn we? Gewoonlijk opereert ons waak-bewustzijn op *kama-manas*-niveau; we zitten dan

onder of juist net onderaan de antaskaranische, stijgende ladder. Vanuit dit startpunt vertrekend is het van belang dat we de juiste denkbeelden ontwikkelen. We kunnen wel zeggen: "Ik geloof niet in denkbeelden", maar ook die opmerking is in feite al een denkbeeld! Het lagere denkvermogen vormt altijd denkbeelden en daar is op zich niets mis mee. Er zijn goede en slechte denkbeelden. We moeten proberen goede denkbeelden te ontwikkelen. De denk-

beelden zelf zijn als een berg die we moeten beklimmen. Uiteindelijk zullen we in staat zijn boven denkbeelden uit te stijgen. Dat gebeurt wanneer ‘de bliksem inslaat’, wat we een intuïtie noemen — trouwens ook een aspect van *Fohat*. We moeten onszelf niet aan woorden ophangen. Bij onze studies is het noodzakelijk achter de woorden te kijken. H.P.B. gebruikt telkens opnieuw dezelfde woorden maar in verschillende contexten.

Theosofie is een contextuele filosofie. Het is van cruciaal belang om te proberen de context rond elk woord te bekijken. Dat is de voornaamste reden waarom de studie van *De Geheime Leer* ons zo moeilijk lijkt; we raken verstrikt in termen in plaats van op de processen te letten. Als H.P.B. een woord of een term in *De Geheime Leer* gebruikt, kan ze dat woord vijf pagina’s verder op een andere manier gebruiken, en nog weer anders gebruiken in deel 2. Sommige critici kunnen zeggen: “Nu is die schrijfster inconsequent. Eerst zegt ze dat een bepaalde naam dit betekent, en verderop zegt ze dat het dat betekent.” Laten we dus niet over woorden struikelen maar in plaats daarvan de context bekijken waarin die woorden staan.

Elke toestand is relatief

We moeten ons bij de uiteenzettingen van H.P.B. ook bewust zijn van de relativiteit van de gebieden van manifestatie en de toestanden van bewustzijn. Die staan altijd in relatie tot iets anders. Zoals de Buddhisten zouden zeggen: alle dingen zijn voor hun bestaan afhankelijk van andere dingen [Sanskrit: *pratītyasamutpāda*, Engels: *dependent origination* (red.)]. De dingen zijn inderdaad wat ze zijn, maar hun bestaan staat altijd in relatie tot iets anders. Als we voor de vraag staan, “is iets belangrijk of niet”, moeten we ons altijd afvragen: “Waarvoor kan dit belangrijk zijn?” Of: “In relatie waartoe kan dit belangrijk zijn?” Dingen kunnen alleen belangrijk en daardoor relevant zijn met betrekking tot iets anders.

H.P.B. maakt in *De Geheime Leer* onderscheid tussen dat wat blijvend is en dat wat tijdelijk is. Die elementen in ons en in de Kosmos die blijvend zijn, worden ‘arupa’, vormloos, genoemd. Maar ook deze term is relatief. In *The Transactions of the Blavatsky Lodge* (p. 107) zegt H.P.B.: “Als we de term ‘gebieden van niet-zijn’ gebruiken, moeten wij ons realiseren dat deze gebieden slechts voor ons ‘sferen van niet-zijn’ zijn, terwijl ze ‘sferen van zijn en materie’ zijn voor hogere intelligenties dan wij. In *De Geheime Leer* zegt H.P.B. vaak “voor ons” of “vanuit ons perspectief”. In *De Geheime Leer* wordt 99 procent vanuit ons perspectief verklaard. Welk ander perspectief

kunnen we kiezen? Het absolute perspectief? Zo ver zijn we nog niet. Het zal lang duren voordat we die positie kunnen innemen.

Het verschil tussen analogie en overeenstemming

In *De Geheime Leer* zijn ‘analogieën’ en ‘overeenstemmingen’ op vele plekken te vinden en in het dagelijks leven gebruiken we die twee woorden voor hetzelfde. Maar H.P.B. spreekt niet over ‘analogie of overeenstemming’, maar spreekt over ‘analogie en overeenstemming’. We moeten het onderscheid tussen die twee woorden in gedachten houden. Om een simpel voorbeeld te geven: als je de midden-‘C’ op de piano speelt, krijg je een zekere toon of vibratie. Dan speel je dezelfde noot een octaaf hoger of een octaaf lager. Die klanken stemmen met elkaar overeen, de ratio’s corresponderen met elkaar. Hun onderlinge verhoudingen blijven hetzelfde, terwijl bij analogie de verhoudingen niet hetzelfde blijven. Bij analogie is er een gelijkenis. Met andere woorden, wij hebben armen terwijl vogels vleugels en vissen vinnen hebben. Armen, vleugels en vinnen zijn alle analoog, maar ze hebben niet dezelfde maten of verhoudingen. Toch zijn ze, ondanks dit onderscheid tussen analogie en overeenstemming, niet van elkaar gescheiden. Er is zagezegd, en dit lijkt een beetje op een woordspeling, een onderscheid tussen ‘onderscheid’ en ‘afgescheidenheid’. Ook dit is een heel belangrijk punt in onze studie. Er bestaat niet zoiets als afgescheidenheid. Afgescheidenheid is een ziekte van het denkvermogen. Maar er bestaat wel onderscheid. Onze armen zijn te onderscheiden van onze schouders, maar gelukkig zijn ze niet gescheiden!

De consequentie van grenzenloosheid

Een andere belangrijke factor in onze studie is het begrip van het idee van grenzenloosheid. Het is het onderliggende element dat voor ons de eenheid van alle dingen bewijst. Grenzenloosheid betekent niet alleen ‘van hier tot in het oneindige en daar voorbij’. Grenzenloosheid betekent ook ‘van hier tot waarheen we maar willen gaan’. Er bevinden zich geen begrenzingen tussen. Als we naar de kust gaan en proberen precies aan te wijzen waar de grens van de Verenigde Staten loopt, is dat dan dezelfde grens tijdens eb of bij vloed? Waar eindigt een arm en begint een hand? Die zijn niet gescheiden, alleen te onderscheiden. Op een bepaald punt is het je hand. Op een bepaald punt is het je arm. Maar in essentie is de ruimte tussen beide grenzenloos. We kunnen dit idee op duizenden andere dingen

toepassen. Als dingen grenzenloos zijn, zijn ze verenigd, ze zijn één — maar toch te onderscheiden.

Wat is ‘homogeen’?

De Geheime Leer spreekt ook over homogene substantie. Zij die dit boek bestuderen denken soms dat er slechts één homogene substantie is, ergens ‘daarboven’, en dat we die uiteindelijk kunnen bereiken. Maar als je goed oplet, zegt H.P.B. in *De Geheime Leer* dat er in elk stelsel zeven *prakriti*'s bestaan. Er is een homogene substantie, een *prakriti*, een ‘natuur’ voor elk gebied, want elk gebied heeft zijn eigen *prakriti*. Als je in je bewustzijn naar een hoger gebied gaat, zegt ze, dan heeft dat gebied zijn eigen *prakriti*, waarbij het *prakriti* op het lagere gebied relatief gedifferentieerd is. Er is niet zoiets als homogene substantie *per se*: een soort uniforme soep die overal hetzelfde is. Ze zegt ook dat op elk gebied *prakriti* uit deeltjes bestaat. De wetenschap nadert geleidelijk dat idee. Maar om welke soort deeltjes gaat het? De deeltjes waaruit homogene substantie bestaat zijn in zekere zin hetzelfde als de definitie die we aan wiskundige punten geven. De definitie van een wiskundig punt is een lichaam dat geen dimensie heeft. Is dat niet een briljante koan? Dus ruimte bestaat in essentie uit deeltjes. Het bestaat uit een oneindig aantal punten die geen grootte hebben. Een interessant onderwerp voor meditatie!

Wat zijn we, individu of universum?

Misschien is ons grootste misverstand wel dat we de twee termen ‘individueel’ en ‘universeel’ niet begrijpen. Er is niet zoiets als een individu *per se*. Er bestaat niet iets ‘universeels’ *per se*. Het zijn opnieuw relatieve begrippen in ons denken, net zoals geest en materie. H.P.B. wijst op dit relatieve karakter op pagina 38 van deel 1 van *De Geheime Leer* [paginering van Engelse editie, (red.)]. Ze zegt dat elk wezen uit minder ontwikkelde wezens is samengesteld en zelf, samen met andere wezens, weer deel is van een hoger, meer ontwikkeld wezen. Dus, waar is dan het individu *per se* en het universum *per se*? Vanuit het perspectief van ons individuele zelf denken we dat we deel zijn van een grootser Zelf, dat we een universeel Zelf zouden noemen. Maar ten opzichte van minder ver ontwikkelde wezens binnen ons eigen wezen, zoals de elementalen, zouden we als een God zijn — indien ze ons konden waarnemen en zelfbewustzijn hadden. Er bestaat dus niet zoiets als een

individu *per se*. We bestaan allemaal uit minder ontwikkelde wezens, die op hun eigen gebied universums zijn in de ervaring van nog minder ver ontwikkelde wezens op hún gebied. Denk aan cellen, organen, bacteriën, virussen, zonnestelsels, melkwegstelsels en daar voorbij: elk ervan is een individu op zijn eigen gebied maar een universum ten opzichte van minder ver ontwikkelde stelsels. Als we dit in gedachten houden, raken we niet in verwarring en denken we niet dat ‘het universele’, ‘dat grote ding’ in de verte is dat we moeten bereiken, omdat dat ‘universele’ vanuit zijn eigen perspectief ook een individu is. Het principe van eenheid in verscheidenheid betekent dat we allen met elkaar verbonden zijn en dus allen Eén zijn.

Bijna alles is metafysisch

Sommige mensen schrikken terug voor het bestuderen van *De Geheime Leer* omdat het zo metafysisch is, terwijl er in werkelijkheid niets anders bestaat dan metafysica. De enige fysica die we kennen is datgene dat we met onze zintuigen waarnemen. Al het andere is metafysisch. Denken en voelen zijn metafysisch. Zelfs ethiek, dus hoe we met elkaar omgaan, is toegepaste metafysica. Om echt te weten hoe we ethiek in praktijk moeten brengen en ons sociaal verantwoordelijk kunnen gedragen, moeten we de metafysica bestuderen.

*Een koan (Chinees: kung-an, letterlijk ‘publieke zaak’) is een korte weergave van een dialoog die kernachtig een aspect van de buddhistische leer weergeeft en bedoeld is om iemands inzicht in die leer te testen.

“De cultuurdrager”, van Charles Hammes.

Wie zijn de werkelijke cultuurdragers?

Identiteitspolitiek versus universeel beleid

Is onze cultuur geworteld in de joods-christelijke traditie? Moeten we daarop terugvallen? Of kunnen we op een andere manier onze cultuur naar een hoger niveau tillen?

Kerngedachten:

- » Onze cultuur heeft net zo goed ‘heidense’ als joods-christelijke wortels; ook de verlichting heeft een sterke invloed gehad.
- » Hoewel mensen zich vaak identificeren met hun eigen groep, heeft ieder mens het vermogen zijn verwantschap met alle mensen te ervaren.
- » Er is een enorm verschil tussen beperkte en *universele* broederschap.
- » De kwaliteit van de cultuur wordt door ons denken bepaald.
- » Een spirituele cultuur behoort nooit tot één bepaalde natie of groep.
- » Cultuurdragers zijn mensen die het initiatief nemen de universaliteit te bevorderen.
- » Vanuit de Mysteryescholen is altijd gepoogd de cultuur te veredelen.

Op onze reis naar een rechtvaardige samenleving worden vaak zijpaden ingeslagen. Vanwege het ontbreken van een algemeen geldende geaccepteerde levensfilosofie, zijn we geneigd allerlei ideeën te omhelzen, waarvan we menen dat die ons houvast kunnen bieden. Een van die ideeën is de sinds kort in opkomst zijnde ‘identiteitspolitiek’.

Identiteitspolitiek

Identiteitspolitiek is een vertaling van *identity politics*, een begrip dat al in de jaren zestig in de VS gemunt werd. Het is een containerbegrip; iedereen legt zijn eigen accenten. Het is dan ook typisch een begrip dat vaak tot verwarring leidt, omdat mensen hun eigen betekenis eraan hechten. Zeer in het algemeen kun je zeggen dat identiteitspolitiek inhoudt, dat je politiek bedrijft vanuit een sociale identiteit. Anders dan emancipatiebewegingen die de sociale groep willen laten opgaan in de cultuur van de meerderheid, beklemtonen mensen die identiteitspolitiek bedrijven hun anders-zijn. Ze willen die niet veranderen, ja, zetten zich af tegen ande-

ren. Ze vereenzelvigen zich dusdanig met *hun* groep, dat ze hun waardigheid als mens daaraan ontlenen. In de VS werd identiteitspolitiek bedreven door homoseksuelen, *Afro-Americans* en andere minderheidsgroepen.

Thans passen mensen het begrip eveneens toe op het eigen land, of de eigen cultuur, die ze als beter, of in ieder geval als anders beschouwen, dan die van andere landen of culturen.

Cultuur-Christenen

In kringen van nieuwrechts wordt evenzeer gepoogd een uitgangspunt te kiezen voor de eigen identiteit. De politicus Thierry Baudet lanceerde daartoe de term cultuur-Christen. Hoewel hij niet in de dogma’s van het Christendom gelooft, voelt hij zich niettemin aangetrokken tot de cultuur van het Christendom, die volgens hem tot het Europese erfgoed behoort en die we veel meer moeten hoogachten dan thans gebeurt, omdat anders andere culturen de onze zouden overschaduwden.

Die andere culturen zijn die van de nieuwkomers, en vooral die van

Moslims. Ze boezemen dusdanige angst in, dat men bereid is alle historische kennis overboord te gooien en de huidige cultuur te grondvesten op iets wat nooit bestaan heeft. In de eerste plaats kun je je namelijk afvragen of onze cultuur wel gevormd is door het Christendom, of zoals het ook vaak genoemd wordt: de joods-christelijke tradities. Het Christendom, zoals dat door de kerken beleden wordt, is een samenraapsel van allerlei religieuze tradities van de landen rond de Middellandse Zee, zoals het Mithras-geloof en de verering van het uit Egypte komende kindje Horus, zoon van Isis. De neoplatonici leverden veel van de theologische dogma's, zij het dat ze vaak verkeerd begrepen werden. Het Nieuwe Testament, en met name de Bergrede, is sterk beïnvloed door het Buddhisme. Ten slotte liggen de mysteriegodsdiensten ten grondslag aan het idee van de kruisiging van een god. Het waren dus evenzeer de 'heidense' godsdiensten van de Grieken, Romeinen, Egyptenaren, en in West-Europa ook de Germanen en Kelten, die onze huidige cultuur sterk beïnvloed, ja feitelijk gevormd hebben. Bovendien hebben vanaf de renaissance vooral de verlichtingsfilosofen zoals Voltaire, Descartes en Montesquieu een belangrijke invloed gehad, terwijl ze niet *per se* christelijk waren, soms zelf antichristelijk.

Het hele idee van de joods-christelijke tradities herbergt een superioriteitsgevoel in zich, dat des te sterker opspeelt, naarmate een land te maken krijgt met immigranten, vooral als die een andere godsdienst hebben. Wie echter enig historisch besef heeft, weet dat de komst van het Christendom – of eigenlijk moeten we zeggen: het *kerkendom* – in West-Europa tot een geweldige degeneratie van de beschaving heeft geleid, zowel economisch, wetenschappelijk, op het gebied van gezondheid en hygiëne, als cultureel. Horigheid van boeren, het verbod er andere ideeën op na te houden dan de door de kerk goedgekeurde dogma's, de door de paus uitgeroepen wrede expansieoorlogen – kruistochten genoemd – de trans-Atlantische slavenhandel, de achterstelling van vrouwen, zijn slechts enkele van de niet zulke fraaie voorbeelden van onze christelijke beschaving. Je daarop te beroepen als identiteit, waarmee je je tegen de nieuwkomers kunt afzetten, is op zijn zachtst gezegd nogal merkwaardig.

Broederschap

Thierry Baudet is niet de enige die de eigen cultuur en tradities onveranderd wil laten. Er gaat door heel Europa een golf van oplevend nationalisme. Er zijn verschillende redenen waarom mensen zich willen

terugtrekken in hun eigen culturele groep. Angst voor de ander, voor het onbekende, is wellicht de belangrijkste. We willen onze geborgenheid niet opgeven en zijn bang dat we onszelf verliezen als onze gewoontepatronen zich wijzigen. We kennen wel degelijk het gevoel van broederschap en solidariteit, maar alleen ten opzichte van de aan ons verwante mensen.

De journalist Bas Heijne meent dat het zeer moeizaam, ja, wellicht zelfs onmogelijk is degene die niet tot onze groep behoort, als broeder te zien, omdat, zo zegt hij, "... dat iets van ons vergt". Verwantschap voelen met mensen van onze eigen groep geeft houvast, maar als we teleurgesteld zijn als het niet lukt verwantschap te voelen met de anderen, dan vluchten we weer in onze eigen groep. Hij concludeert dan ook "... dat de mensheid zich zal verenigen op rationele gronden; dat we elkaar blijvend kunnen vinden in een gevoel van gedeelde menselijkheid, is ontmaskerd als een al te rooskleurige illusie".⁽¹⁾

Met deze conclusie zijn wij het hartgrondig oneens en daar hebben we steekhoudende argumenten voor.

Mensbeeld

Heijnes sombere conclusie dat we niet bij machte zijn *alle* mensen als aan ons verwant te zien, is, naar ik aanneem, gebaseerd op de westerse geschiedenis van de laatste decennia, waarin het niet lukte een multiculturele samenleving met onderling vertrouwen op te bouwen. Maar feitelijk is het opkomende nationalisme, de xenofobie en het racisme van de laatste jaren niets anders dan een voortzetting van een mentaliteit die in de westerse wereld al eeuwen bestaat. Het is deze Europese, christelijke cultuur die voortvloeit uit de dogma's van de kerk, zoals de veronderstelling dat de mens in zonde geboren is, en dat het Christendom de enige ware godsdienst is. Weliswaar is het aantal gelovigen in onze seculiere samenleving flink gedaald, het oude gedachtegoed bepaalt nog voor een belangrijk deel het denken. Maar betekent dit dan dat we nooit in vrede met andersdenkenden zouden kunnen samenleven?

Er zijn wel degelijk tijdperken geweest waarin verschillende culturen en godsdiensten vredig naast elkaar bestonden. In het grote Indiase rijk van koning Ashoka leefden allerlei groeperingen met elkaar. In het Alexandrië van rond het begin van onze jaartelling vond er een vruchtbare uitwisseling van ideeën plaats tussen verschillende joodse stromingen, Christenen, aanhangers van de Egyptische Isis-verering, denkers uit het Grieks-Romeinse cultuurgebied, Hindu's, Buddhisten en anderen. De wetenschap bloeide. Zelfs in de Romeinse tijd – die zeker niet

ideaal was – was iedereen, tot welke groep je ook behoorde, Romeins staatsburger en leefde in de Pax Romana.

Nog veel zwaarwegender dan deze historische bewijslast voor de realiteit van het bestaan van een harmonieuze multiculturele samenleving, zijn de argumenten die we in onszelf kunnen vinden. Bas Heijne doet dat ook in zijn artikel, dat hij eindigt met de oproep “de *Stef Blok* in onszelf” te laten confronteren met ons betere ik. Stef Blok is onze minister van Buitenlandse Zaken, die in een besloten vergadering vertelde dat het onmogelijk is dat mensen van verschillende culturen vreedzaam naast elkaar kunnen leven. Heine gebruikt hem als symbool voor dat deel van de mens dat zich terugtrekt in de identiteit van de eigen groep.

Dat betere ik – wij spreken vaak over het Hoger Zelf – is onze uiterst reële reddingsboei. En dat is geen sentiment, maar een feitelijkheid, die ieder in zichzelf kan ontdekken. “Mens ken Uzelf”, stond boven het voorportaal van de tempel van Apollo te Delphi. Dat Zelf is de ware mens, die door onwetendheid en verkeerde denkbelden zich vaak niet kan uiten, maar die iedereen in zichzelf kan herkennen, wekken en als leidraad voor zijn leven nemen.

Universele Broederschap

Dat deel in ons dat geen verwantschap met mensen van andere culturen kan voelen, is de persoonlijkheid in ons. Dat woord is afgeleid van *persona*, masker. Het is niet de ware mens. Die gaat achter het masker schuil. De persoonlijkheid is de rol die de ware mens speelt. En omdat de mens zich zo vereenzelvigd met die rol – hij noemt het zijn identiteit – is zijn blikveld nogal beperkt. Hij kijkt niet verder dan zijn neus lang is en leeft in de veronderstelling dat hij alleen bij die groep mensen hoort, die in hetzelfde toneelstuk als hij spelen. Soms zelfs ervaart hij geen enkele band met welke gemeenschap dan ook. En als hij al een bepaalde verwantschap voelt met anderen, dan is er sprake van een band van persoonlijkheid tot persoonlijkheid, precies zoals de supporters van dezelfde voetbalclub zich aan elkaar verwant voelen en niet aan die van een andere club, hoewel ze heel erg op elkaar lijken. Ze vormen een *beperkte* broederschap. En juist die op beperking stoelende verenigingen van persoonlijkheden, staan een *algemeen besef van* verwantschap in de weg. Er is echter wel degelijk sprake van *Universele Broederschap*. Dat betere ik in ons – het boven de persoonlijkheid uitstijgende Hoger Zelf – leeft al in het besef ervan. Het ervaart de verwantschap met iedereen, omdat het weet dat wij mensen, voortgekomen uit eenzelfde Bron, deel

uitmaken van hetzelfde Leven. We zijn delen van elkaar. Nu zou je kunnen tegenwerpen dat dat Hoger Zelf niets anders is dan een door hoop vormgegeven illusoir denkbeld. Maar is dat zo? Kunnen we de bovenpersoonlijke karakteristieken ervan niet in onszelf herkennen? Ook Bas Heijne moet ten minste iets van geloof in dat betere in onszelf ervaren, want anders zou hij niet oproepen “om naar onszelf te kijken, onze tegenstrijdigheden te erkennen — en de moed te hebben om tegen onze eigen aanvechtingen in te denken”.

In feite staan we voor dezelfde moeilijke keuze die ons in alle religies wordt voorgehouden: de innerlijke strijd in onszelf. Luisteren we naar ons Hoger Zelf of vallen we terug op de zelfzuchtige persoonlijkheid. De djhaad van de Moslims, het zwaard dat Jezus ons bracht, de grote oorlog van het Indiase epos de Mahābhārata met in die mystieke vertelling, het juweeltje van wijsheid, de *Bhagavad-Gītā*, ze vertegenwoordigen alle de strijd tussen het ‘masker’ van de persoonlijkheid en de innerlijke goddelijkheid die we ook zijn.

Pico della Mirandola, een van de grote filosofen van de renaissance van Florence, zegt in zijn *Oratie over de Waardigheid van de Mens* dat de mens het grootste wonder is. Hij heeft vrije wil. Hij kan kiezen. Hij kan elke vorm aannemen die hij wil. Hij kan goddelijk of beestachtig zijn.

Aan jou, Adam, hebben wij niet een vaste verblijfplaats, niet een eigen gezicht of een bepaalde gave in het bijzonder gegeven; het is de bedoeling dat jij de verblijfplaats, het gezicht en de gaven die je zelf verkiest naar je eigen wens en inzicht, zult verkrijgen en bezitten. De natuur van de anderen ligt vast en wordt binnen door ons voorgeschreven wetten beteugeld. Jij bent aan geen enkele beperking onderworpen. Jij zult voor jezelf je natuur bepalen naar je eigen vrije wil waaraan ik je heb toevertrouwd.

Als vrij en soeverein kunstenaar moet jij als het ware je eigen beeldhouwer zijn en jezelf uitbeelden in de vorm die je verkiest. Je kunt ontaarden in de lagere vormen, de dierlijke, maar je kunt ook door eigen wilsbesluit herboren worden in de hogere vormen, die goddelijk zijn.

Oratie over de menselijke waardigheid, Pico della Mirandola

Zouden we die vrije wil in onszelf niet kunnen gewaarworden? En als we die opgemerkt hebben, zouden we dan

niet kunnen leren de samenhang tussen alle verschijnselen te zien? Kunnen we niet ervaren dat mensen, wie ze ook zijn en tot welke groep ze ook behoren, dezelfde verlangens hebben als wij? Wil niet iedereen gelukkig zijn? Zoeken anderen niet, net als wij, naar een zinvol leven? Worstelen zij ook niet met vraagstukken van leven en dood, goed en kwaad, ziekte en gezondheid, rechtvaardigheid en onrechtvaardigheid? Kunnen we, kortom, door in ons Zelf te rade te gaan, er niet achter komen dat geestelijke broederschap een feit is?

Wij stellen dat iedereen zijn bovenpersoonlijke verwantschap met elk ander mens – ja, sterker nog: met elk ander levend wezen – kan beseffen. Dat besef neemt alle angst weg. Het maakt rustig en vooral ook mededogend. En het zorgt voor een verheven cultuur, waarin de ene groep mensen, ondanks zijn eigenheid, in een dynamische harmonie met de andere kan leven.

Wat is een cultuur?

Een cultuur is datgene wat een bepaalde groep mensen voortbrengt: technische apparaten, kunstuitingen, muziek, levenspatronen, architectuur, steden. Vaak wordt ze geplaatst tegenover natuur. Natuur en cultuur zouden twee van elkaar gescheiden grootheden zijn.

We menen echter dat de mens een onderdeel is van de Natuur, zij het dat hij daar een speciale functie in vervult. En die functie heeft alles met het menselijk denken te maken. Het is de kwaliteit van gedachten die we denken, die de kwaliteit van de cultuur bepaalt.

Als je een mens alleen fysiek definieert en hem naar zijn uiterlijk en zijn uiterlijke gewoonten beoordeelt, dan kan snel de neiging ontstaan je met die groep te identificeren die dezelfde gewoonten als jij hebt. De cultuur die je dan voorstaat, wordt dan omschreven aan de hand van dezelfde uiterlijkheden. Dan zal je het dragen van een stropdas anders beoordelen dan het dragen van een tulband. Het gevolg daarvan is het wij-zij-denken, dat voor zo'n groot deel onze mentaliteit kleurt. Dat is de belangrijkste oorzaak van het huidige chaotische wereldbeeld. We zijn dan niet in staat ons te vereenzelvigen met mensen met andere gewoontepatronen. Dan zoeken we naar een vermeende gemeenschappelijke wortel die onze cultuur zou moeten definiëren en noemen we ons bijvoorbeeld cultuur-Christen, hoewel je niet in die godsdienst gelooft. Het behoeft geen betoog dat een dergelijke cultuur niet als hoogstaand de geschiedenis in zal gaan.

Het zijn altijd gedachten die de kwaliteit van een cultuur bepalen. Immers, ten grondslag aan alle cultuuruitingen

liggen gedachten. Of het nu een bibliotheek is, een democratisch of dictatoriaal staatsbestel, een gevangenis, of een tv-uitzending, het zijn gedachten die deze instellingen gecreëerd hebben.

De waarde van de cultuur wordt dus door ons denken bepaald. En welke gedachten we denken, wordt bepaald door de visie die we op het leven hebben. Zijn we niets meer dan een lichaam? Zijn we geneigd tot het kwaad? Of zijn we bewustzijn met schier oneindige mogelijkheden, in staat grootse zaken tot stand te brengen?

In het eerste geval denken we vanuit de persoonlijkheid, wat tot kloven, grenzen en muren tussen mensen en groepen leidt. In het tweede geval slechten we muren, zien we de gemeenschappelijke banden, ja, zien we de essentiële eenheid die de basis is van al die verschillende levensuitingen.

Deze spirituele visie leidt tot een hoogstaande cultuur. De edele gedachten zullen zich kristalliseren in de instellingen van de samenleving, in het beleid, in de omgangsvormen van mensen. Of zoals Helena Blavatsky al in 1890 schreef:

Echte cultuur is spiritueel. Ze gaat van binnenuit naar buiten, en tenzij iemand van nature nobel van geest is en ernaar streeft vooruitgang te boeken op het spirituele vlak voordat hij dat op het fysieke of uiterlijke vlak doet, zal een dergelijke cultuur en beschaving niet beter zijn dan witgepleisterde graven vol doodsbeenderen en verval.⁽²⁾

Ze voegt daaraan toe dat een dergelijke spirituele en intellectuele cultuur nooit kan samengaan met dogmatische geloofsbelijdenissen.

Spiritualiseren van de cultuur

Elke bijdrage aan een bovenpersoonlijke mentaliteit tilt de cultuur naar een hoger niveau. Feitelijk maakt het niet uit op welk terrein die bijdrage geleverd wordt, mits er maar sprake is van een bovenpersoonlijk motief en mits de poging beoogt het begrip bij mensen te ontwikkelen, waardoor ze hun gemeenschappelijke banden zien. De poging mag klein lijken, als de motivatie goed is, vindt een veredeling van de cultuur plaats. Om enkele voorbeelden te noemen: buurtbewoners organiseren een gezamenlijke maaltijd voor *alle* bewoners van de wijk. Vrijwilligers organiseren huiswerkklassen voor kinderen die achterstand hebben op school. Geld wordt ingezameld voor de plaatselijke muziekvereniging. Als de beweegreden bovenpersoonlijk is, zijn degenen die deze activiteiten organiseren de cultuurdragers van hun tijd. Dat wil zeggen, zij zijn

degenen die, om met Pico della Mirandola te spreken, een (beginnend) goddelijke vorm aan het ontwikkelen zijn. Als mevrouw Blavatsky hierboven erover spreekt dat de cultuur van binnen naar buiten gaat, bedoelt ze dat allereerst de mentaliteit hervormd moet zijn en dat vervolgens alle daden en alles wat bewerkstelligd wordt die spirituele mentaliteit zal ademen.

Individuele successen zullen uiteindelijk ook hun weerslag vinden in het beleid van een land. Terwijl het in de politiek nu nog veeleer gaat om economische en financiële kwesties, zal naarmate de cultuur spiritueler wordt, de aandacht veel meer verlegd worden naar die zaken die niet met de welvaart van ons lichaam maar met die van onze ziel te maken hebben. Op scholen zullen kunstzinnige vakken, muziek, filosofie en creativiteit veel belangrijker worden. Uiteraard zal elke beschaving ook een economisch beleid moeten voeren, maar de opbrengsten van de welvaart zullen gelijkmatig over de mensen verdeeld worden, ongeacht de positie die ze in de maatschappij innemen, wat de kloof tussen rijk en arm doet verdwijnen.

Als je een blik in de geschiedenis werpt, zie je ook dat de werkelijke cultuurveredeling ontstond door bovenpersoonlijke initiatieven en niet door konkelende of oorlogvoerende staatsmannen. Als we naar ons vaderland kij-

ken, dan zien we dat onder meer mensen als Spinoza, Christiaan Huygens, Constantijn Huygens, Hugo de Groot en Willem van Oranje zulke cultuurdragers zijn. Spinoza, omdat hij de eenheid van alles in logisch-filosofische stellingen uiteenzette; Christiaan Huygens door zijn bovenpersoonlijk wetenschappelijk werk; de dichter, componist, architect, geleerde en diplomaat Constantijn Huygens als echte *Homo Universalis*; Hugo de Groot, omdat hij rechtvaardige internationale wetten ontwierp en daarmee een van de eerste Europeanen was die nadacht over mensenrechten; Willem van Oranje, omdat hij, tegen de tijdsgeest in, de vrije wil en godsdienstvrijheid bepleitte. Uiteraard zijn er nog vele anderen te noemen, die vanuit een bovenpersoonlijke instelling de cultuur hielpen te veredelen.

Het kenmerkende van al deze cultuurdragers, hoe verschillend ze onderling ook mogen zijn, is dat ze een *universele* visie op het leven en de mens hadden, niemand uitsloten, en oplossingen of denkbeelden erop nahielden die het totaal van het leven omvatten.

Iedereen kan zo'n cultuurdrager zijn. Wellicht hebben we minder invloed dan grote en bekende filosofen, wetenschappers en kunstenaars, hoewel dat nog te bezien valt. Gedachten kunnen zich snel verspreiden. Een goed

Het tempelcomplex in Delphi, Griekenland.

initiatief kan een algemene trend worden. In ieder geval helpen we de cultuur meer als we universeel in het leven staan dan als we ons afzetten tegen anderen van wie we menen dat ze niet tot onze cultuur behoren. Een spirituele cultuur kenmerkt zich juist door het feit dat ze niet behoort tot een bepaalde natie of groep.

Mysteriescholen

Het lijkt er misschien op dat elke cultuurdrager een op zichzelf staand mens is. In zeker opzicht is hij dat ook, omdat de mens, behept met vrije wil, zelfstandig zijn beslissingen moet nemen en niemand hem kan dwingen bovenpersoonlijk te denken. Niettemin zijn er voortdurend aansporingen om de mentaliteit te veranderen. Ja, feitelijk is er een ongeziene groep vergevorderde mensen, die voortdurend tracht ons te inspireren.

In de oudheid waren er geheime instellingen, Mysteriescholen, waarvan de leden zich verplicht hadden een verheffende invloed op de cultuur uit te oefenen. Dat gebeurde niet door de verheven leringen die in die Scholen bestudeerd werden, bekend te maken, maar veelal door wat wij nu waarschijnlijk culturele uitingen zouden noemen. In de zogenaamde Eleusinische Mysteriescholen te Agrae, nabij Athene, werden één keer per jaar, rond de tijd van de lente-equinox, bepaalde dramavoorstellingen gehouden. Deze zogenaamde Kleine Mysteriescholen waren vooral bedoeld om de massa door middel van een cultuuruiting te inspireren tot een bepaalde mentaliteit.

Ook de vele mythen, die overal op de aardbodem verteld worden, zouden culturele uitingen in verhaalvorm zijn, waarin, op een versluisde manier, esoterische waarheden werden meegedeeld, opdat de bevolking erdoor geïnspireerd zou worden. Andere kunstuitingen, zoals sommige schitterende Griekse of Aziatische beelden – van Buddha's bijvoorbeeld – inspireren eveneens nog steeds.

Hoewel de Mysteriescholen op het uiterlijk gebied gesloten zijn, bestaan ze op de innerlijke gebieden nog steeds en is de invloed ervan nog steeds aanwezig voor hen die zich ervoor openstellen. Ofwel, je staat er nooit alleen voor. Als je oprecht probeert een cultuurdrager te zijn, dan zal je, gemerkt of ongemerkt, daarin gesteund worden.

Langs welke weg die invloed tot ons komt, is niet belangrijk. Het maakt daarom niet uit tot welke religieuze, filosofische of wetenschappelijke groepering je behoort, mits je je maar richt op de universele kant van de cultuurgroep waartoe je je aangetrokken voelt. Een Christen zal zijn inspiratie vinden in de Bergrede of de Brieven van Paulus. Een Moslim, Buddhist of Hindu zal gelijklopende leringen

vinden in de inspiratieve geschriften van zijn religie. Een humanist vindt zijn inspiratie in de werken van de grote universele humanisten. Het is ook niet 'verboden' van je vaderland te houden; maar houd dan van de grootse dingen die je volk heeft voortgebracht.

Het bestaan van religies en van sociale groepen is dus niet het probleem. Het probleem is dat deze groepen zich vaak superieur wanen ten opzichte van anderen. Daardoor zien zovelen de universele wortels van ons mens-zijn niet meer, waardoor mensen hun eigen beschaving losstaand van andere beschavingen gaan beschouwen.

De aloude Theosofie is in dit opzicht van onschatbare waarde, omdat ze de gemeenschappelijke wortel van alle grote religies en filosofieën aantoonde en dus een aanwijzing is voor werkelijke beschaving. Weet dat die nooit afgemeten kan worden door de welvaart of de macht van een land, maar wel in hoeverre een volk de universele ethiek als vanzelfsprekend in het dagelijks leven weet toe te passen.

Referenties

1. Bas Heijne, *Jan Terlouw-lezing*, 12 december 2018. De complete tekst van de lezing is verschenen in het boek *Broederschap. Op zoek naar een verloren ideaal* van Bas Heijne en Kiza Magendane, De Kring. Een samenvatting staat in NRC, 22-12-2018.
2. H.P.B., 'Progress and culture'. Opgenomen in *H.P. Blavatsky Collected Writings*. 15 delen, The Theosophical Publishing House, Wheaton 1990, deel 12, blz. 266 e.v.

Zelfrijdende wagen.

Kerngedachten:

- » Intelligentie draagt zeven aspecten in zich. Twee ervan zijn intellect en begripsvermogen. *Intellect* is ons logisch-analytische vermogen; *begripsvermogen* is ons vermogen de samenhang en eenheid achter de vele feiten te ontdekken.
- » Computers en robots zijn een uiting van menselijk *intellect*. Het zijn stoffelijke instrumenten, geen wezens, en kunnen dus nooit denken
- » De *combinatie* ontwerper-computer is vaak deskundiger dan de meeste mensen, bijvoorbeeld bij een medisch expertsysteem
- » Bij *machine learning* zoekt de computer naar die rekenmethoden die het grootste succes opleveren. Maar het is nog steeds de mens die bepaalt wat 'succes' is. Hij bepaalt ook de verzameling gegevens waarmee de computer zichzelf verbetert
- » Een computer kan nooit creatief worden

Wat is kunstmatige intelligentie?

Welk type 'intelligentie' is 'kunstmatige intelligentie'? Kunnen computers intelligenter worden dan mensen? Kunnen ze, misschien in de verre toekomst, ooit denken?

Wat is een computer?

Een computer is een stoffelijk elektronisch instrument om bewerkingen met informatie uit te voeren. Dat doet de computer onder andere door 'wel of niet'-beslissingen te nemen, zoals 'INDIEN dit getal hoger is dan een bepaalde waarde, DAN ...'. De hardware is het instrument zelf, de software bestaat uit de instructies die de computer besturen. De computer werkt met informatie die is vastgelegd in een binaire code, dus in de vorm van nullen en enen. Ons gebruikelijke getallenstelsel is een tientallig stelsel, gaat van 0 tot 9.

Een computer heeft een aantal zeer sterke kanten: zijn snelheid, de grote gegevensbestanden die eraan gekoppeld kunnen worden, en zijn consequente gedrag (weinig fouten). Achter de computer staat altijd de ontwerper, de mens. Met zijn denkvermogen ontwerpt hij de hardware, de elektronica en de software. En omdat de computer niets anders doet dan de geprogrammeerde commando's uitvoeren, geldt: wat je erin stopt komt eruit, niets meer en niets minder.

Wat is intelligentie?

Wat is 'kunstmatige intelligentie'? Om deze vraag te beantwoorden, gaan we te rade bij de theosofische kennis over intelligentie. In dit geval, bij een studie van computers en robots, is vooral het onderscheid tussen *intelligentie* en *intellect* van belang. *Intelligentie* is synoniem aan bewustzijn. Elk wezen is meer of minder, en op zijn eigen wijze, intelligent. Het neemt iets waar van de werkelijkheid, en begrijpt dat tot op zekere hoogte, afhankelijk van zijn bewustzijnsbereik. Je kunt intelligentie – en dus bewustzijn – omschrijven als *het vermogen om doelgericht te handelen en te reageren op de handelingen van andere wezens*. Om meteen een misverstand uit de weg te ruimen: doelgericht handelen hoeft niet *zelf*bewust te zijn. Alle wezens die nog geen zelfbewustzijn hebben ontplooid, zoals dieren en planten, reageren doelgericht en 'instinctief slim', maar doen dat niet zelfbewust. Voor dat laatste is denkvermogen nodig, het vermogen gedachten te vormen over jezelf. Alle wezens, en er is niets in de kosmos dat niet leeft, doorlopen een

proces van innerlijke groei, van geleidelijke ontplooiing van hun intelligentie. Heel de Kosmos is dus in ontwikkeling: van sterren tot mensen tot atomen. En dat proces is mogelijk omdat alle wezens reïncarneren. In elke periode van incarnatie doen zij weer nieuwe uiterlijke ervaringen op, die ze tijdens de rustperiode van de dood verwerken. Daardoor kunnen ze weer een stapje vooruit doen in hun innerlijke groei.

Er zijn wezens in oneindige gradaties van intelligentie. Alle wezens die denkvermogen hebben verworven, kunnen we terecht 'mensen' noemen, omdat het Latijnse woord 'mens' geest, denkvermogen betekent. Andere groepen zijn in een andere fase van ontwikkeling. De wezens in het dierenrijk leren hun verlangens te realiseren. Zij maken zich rijp om in de verre toekomst het mensenrijk te betreden.

De wezens in het plantenrijk leren om efficiënt te groeien. Er bestaan voorts talloze wezens die *verder zijn* dan het menselijke stadium.

Kortom, alle wezens zijn intelligent maar verschillen in de mate waarin en de wijze waarop. Zo kan een hond 'voelen' wanneer zijn baas van plan is weg te gaan. Zo'n vermogen hebben de meeste mensen niet meer. Dit voorbeeld kan eenvoudig worden aangevuld met talloze andere voorbeelden, om de enorme verscheidenheid aan intelligenties te laten zien.

Welke potenties heeft intelligentie?

Intelligentie of bewustzijn draagt zeven fundamentele potenties of werkingen in zich. Deze potenties zijn door elk wezen overeenkomstig zijn ontwikkeling, binnen zijn evolutionaire mogelijkheden meer of minder actief gemaakt, naar buiten gebracht. Ze worden hieronder op een rij gezet:

1. Vermogen tot vereniging met de Ene Essentie
2. Vermogen tot begrip, 'verlichting'
3. Vermogen tot denken, gedachten waarnemen
4. Vermogen tot het realiseren van verlangens, begeertekracht
5. Vermogen tot vitale actie
6. Vermogen tot gevoel
7. Fysieke vermogens

Elk aspect draagt in zichzelf ook de andere zes aspecten. We kunnen bijvoorbeeld het denken onderverdelen in zeven soorten denken, omdat het denkvermogen alle zeven vermogens weerspiegelt. Ieder menselijk wezen kan dat

in zichzelf controleren. Die zeven denkaspecten zouden we als volgt kunnen noemen:

1. Denken vanuit eenheidsbesef
2. Begrip, onderscheidingsvermogen, idealisme
3. Intellect (dit is het analytische aspect van het denken)
4. Begeertegedachten (je identificeren met iets wat je wilt bereiken)
5. Vitaal denken (vaak gericht op alsmaar bezig zijn)
6. Gevoelsmatig denken (angstbeelden bijvoorbeeld)
7. Lichamelijk denken (je identificeren met je lichaam: 'ik ben moe', 'ik voel pijn', enzovoort)

Wat kenmerkt het intellectuele denkaspect?

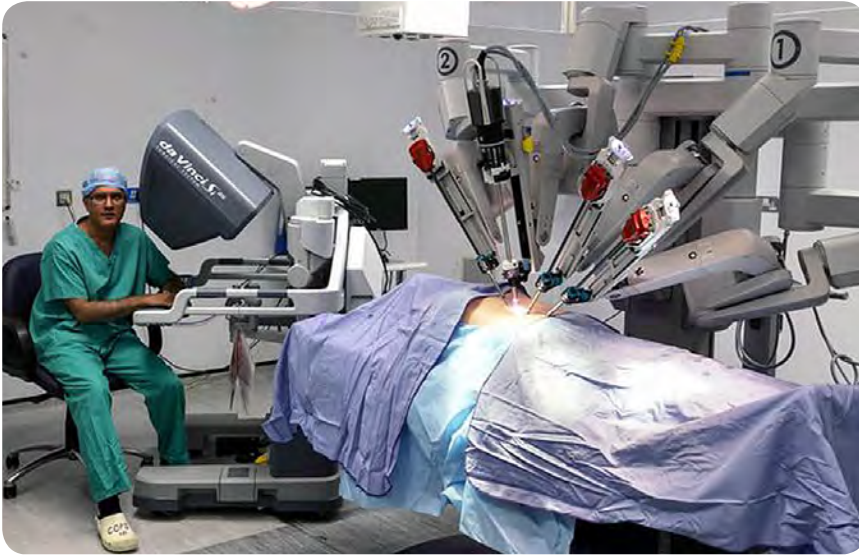
Ons intellect is typisch een *logisch-analytisch* vermogen. Met ons intellect doen we berekeningen en bepalen we de logica van redeneringen. Het heeft zijn sterke en zwakke punten. Een intellectuele analyse haalt uit elkaar maar synthetiseert niet. De bioloog bijvoorbeeld bestudeert een plant door elk onderdeel te beschrijven. Maar hij kan met zijn *intellect* niet zeggen waarom dit organisme als één geheel werkt en waarom het intelligent reageert. Dat kunnen we wel met ons *begripsvermogen*, dat synthetisch van karakter is. Daarmee kunnen we ons een beeld vormen van hoe het achterliggende plantaardige bewustzijn de lagere wezens van zijn lichaam, grote groepen celwezens, samenbrengt, ordent en leidt.

De arts die uw bloed onderzoekt, kijkt naar de aanwezigheid van een lange lijst stoffen. Dat zijn allemaal brokjes 'deel-informatie'. Wat de samenhang is van al die waarden, welk ziektebeeld erin verborgen ligt, daar heb je inzicht voor nodig. Dat geldt met name als die uitkomsten nieuw voor de arts zijn, ongewoon voor hem zijn.

Computers zijn een uiting van intellect

In het licht van de bovenstaande denkaspecten kunt u nu zelf nagaan van welk denkaspect een computer een product is. Dat is ons intellect, want een computer doet niets anders dan logische bewerkingen toepassen. Hij kan wel naar verbanden zoeken, zoals gebeurt bij *machine learning* en kunstmatige intelligentie, maar doet dat op grond van intellectuele analyses.

Natuurlijk kan een programmeur zijn programma's ontwerpen op basis van veel meer dan zijn intellect. Een of ander verlangen speelt vrijwel altijd een rol: het product moet iets worden dat mensen graag willen hebben. Maar ook een zeker inzicht kan je erin verwerken, bijvoorbeeld door je in te leven in de manier van denken van de toe-

Operatierobot.

komstige gebruikers, waardoor je inziet hoe je de opzet en besturing gebruikersvriendelijk kan maken. Maar die andere denkaspecten moeten vervolgens worden vertaald in een intellectuele vorm, in intellectuele programmatuur. Intellect kan niet wat ons begrip en eenheidsbesef kan: de wezenlijke aard, het waarom van de dingen, de ethische fundamenteën van het leven leren kennen. Ons intellect zou dus altijd geleid moeten worden door ons hogere denken. En dat geldt dus ook voor de computer en al zijn toepassingen. Zoals gezegd: het kan er wel op lijken alsof een computer naar verbanden kan zoeken, maar hij doet dat puur intellectueel, *niet* vanuit een samenhangende visie.

Kan een computer ooit denken?

De computer is een elektronisch instrument en is net als elk instrument een samenstelling van kleinere onderdelen. Het is geen wezen en kan dus geen bewustzijn hebben. Het zal dus nooit kunnen denken.

Een computer kan op onze vragen antwoorden geven die de indruk wekken intelligent te zijn. Die intelligentie is in feite de intelligentie van de ontwerpers. Misschien doet de computer dingen die ver uitstijgen boven wat de meeste mensen kunnen. Denk alleen al aan een wetenschappelijke rekenmachine, wat die kan. Maar een computer is nooit denkbaar zonder de mens erachter, zonder de denkende, creatieve makers en de sturing van de gebruiker.

Elke vorm van kunstmatige intelligentie wordt ontworpen om binnen bepaalde omstandigheden een bepaalde functie te vervullen. Een computer is nooit universeel, zoals wij mensen zijn, of kunnen zijn. Wij mensen, met onze bewustzijnsvermogens, hebben over alle aspecten van

het leven keuzen te maken. We zullen, door talloze incarnaties heen, met alle soorten situaties, vragen en problemen geconfronteerd worden (bijvoorbeeld door de problemen van anderen waarmee we betrokken zijn). Dat kan een computer niet aan.

Kan een computer intelligenter zijn dan mensen?

Als we onder 'computer' de combinatie 'ontwerper + computer' verstaan, dan is het antwoord 'ja'. De *combinatie* kan in veel gevallen met meer verstand van zaken reageren dan een groot aantal mensen die geen deskundige zijn op

dat gebied. Denk bijvoorbeeld aan een elektronische medische vraagbaak, of een hulpmiddel om ingewikkelde berekeningen te laten uitvoeren.

Tegelijk moeten we bedenken dat een computer maximaal het inzicht weerspiegelt dat de ontwerper nu heeft. En dat de kennis en het inzicht van de ontwerpers *nog zeer veel ruimer* kunnen zijn. De ontwerper kan altijd zichzelf – of zijn collega-programmeurs – overtreffen.

Wat is machine learning?

Brengt *machine learning* verandering in bovenstaande conclusies? Allereerst: wat wordt bedoeld met *machine learning*? De term houdt in: 'de machine leert zichzelf iets'. Daarmee bedoelt men dat je een computer kunt opdragen om allerlei verschillende algoritmes (oplossingmethoden) dynamisch te verbeteren op basis van gevonden relaties in een gegevensbestand. Om dat te doen, heeft de computer in het algemeen een zeer groot bestand aan gegevens nodig.

We geven enkele voorbeelden van *machine learning*: in mei 2017 versloeg het computerprogramma AlphaGo de go-speler Ke Jie, die werd beschouwd als de beste go-speler van de wereld. Het programma koos zijn zetten op basis van een algoritme dat het zelf had vervolmaakt door zeer veel alternatieve strategieën uit te proberen op duizenden of tienduizenden reeds gespeelde go-wedstrijden van de betere go-spelers. De notaties van al die partijen waren dus noodzakelijk voor het optimaliseren van de strategie. Daar kon geen inzicht tegenop.

We moeten bedenken dat het bovenstaande voorbeeld zeer beperkt van aard is. Het go-spel heeft een klein aantal zeer

simpele regels. Het dagelijkse leven is veel meer dan dat. Een aantal andere voorbeelden van *machine learning* zijn: de computer liedjes laten componeren, laten speuren naar fraude met creditkaarten, laten nagaan welke lichamelijke kenmerken mogelijk signalen zijn voor een beginnende kanker, een spraakmodule maken die leert wennen aan je stemgeluid en naar commercieel interessante regelmatigigheden zoeken in een gigantische berg klantgegevens (zoals onder andere Facebook doet, om de resultaten vervolgens te verkopen).

Wat bepaalt de uitkomsten van *machine learning*?

Net als bij elke andere activiteit van de computer geldt ook bij *machine learning* dat de uitkomst volledig afhangt van wat wij mensen in de computer stoppen:

- a. wij bepalen het beoogde doel, de toetssteen voor de selectie van het beste algoritme;
- b. wij bepalen welke data we geven: het materiaal waarop de computer allerlei algoritmes gaat uitproberen.

Dat houdt in dat, ook al kan geen ontwerper van tevoren voorspellen wat eruit komt, de uitkomst niettemin voor honderd procent door ons wordt bepaald. Er zit geen creativiteit bij.

Beide soorten input kunnen de plank misslaan. Maar de meest sluipende, verborgen effecten ontstaan door de tweede soort input: de kwaliteit van de data. En dat is in onze wereld, waar *machine learning* een hoge vlucht neemt, heel belangrijk om te beseffen. Als er vooroordelen, discriminerende tendensen of onevenwichtigheden in de data of de programmatuur zitten (in vaktermen gesproken: als er *bias*, een vooringenomenheid in zit), dan zal die bias zich onherroepelijk uiten in de uitkomsten: daar zitten dan al of niet verborgen vooroordelen in.

Om twee voorbeelden te geven: een computerprogramma dat gebruikt wordt door de rechtbanken in de VS om de 'gevaarlijkheid' van verdachten in te schatten, bleek een – ongefundeerde – sterke overschatting te geven van de risico's van zwarte mensen. Een programma dat geschikte foto's op internet zoekt bij bepaalde termen, kwam bij de term CEO aan met foto's van vooral witte, oudere mannen. Wat doen we in feite? We voeden de computers met data die afkomstig zijn van onze ongelijke en onrechtvaardige samenleving. En het gevolg is natuurlijk dat die computers al die onrechtvaardigheden herhalen en versterken. Terwijl ze de valse indruk wekken 'objectief correlaties te vinden' ...

Een tweede punt van aandacht is het misbruik van *machine*

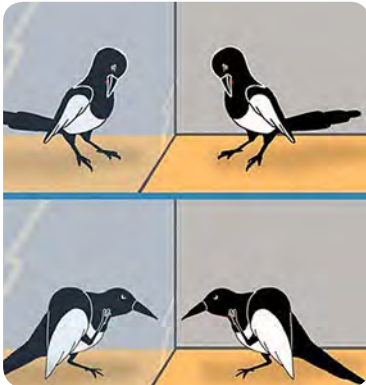
learning voor eigenbelang. Stel dat zorgverzekeringsschappijen de beschikking krijgen over gegevens van ons winkel- en eetgedrag, ons vakantiegedrag, onze banen, de sociale status van onze woonwijken (op basis van onze postcode), enzovoort: die gegevens zouden eenvoudig kunnen worden gebruikt om de polissen van bepaalde groepen duurder te maken en van andere goedkoper, kortom, om de solidariteit uit te hollen.

Gealarmeerd door deze ervaringen wordt nu onderzocht hoe je databases en programmatuur test op de aanwezigheid van bias en of je dat zou kunnen verhelpen. Dat blijkt niet eenvoudig. We zullen hier zeer alert moeten blijven.

Is *machine learning* een vorm van creativiteit?

Een computer is geen wezen en heeft dus *op zich* geen intelligente, creatieve vermogens. Wat een computer doet, kan voor de leek wel de illusie wekken van een creatief proces (het componeren van een lied, het dynamisch aanpassen van algoritmes) maar hij doet niets anders dan het 'blind' uitvoeren van commando's. De uitkomsten weerspiegelen slaafs de keuzen van de ontwerpers, en dus de intelligentie van die ontwerpers.

Als we deze razendsnelle ontwikkelingen in moreel waardevolle banen willen leiden, zullen we onszelf moeten aanpakken. De computers op zich zijn niet het probleem, het gaat om onze beheersing ervan. We zullen ons begrip van de aard en invloed van de techniek, ons begrip van de materiële én spirituele belangen en noden van de mens, ons begrip van reïncarnatie, karma en spirituele evolutie moeten ontplooien. De Theosofie biedt daarbij inspiratie en zeer waardevolle sleutels.

In de spiegel herkent de ekster zichzelf.

Theosofie in de natuur, deel 1

Voortrekkers in het dierenrijk

Waarom vinden we in het dierenrijk, zelfs binnen één diergroep, zulke enorme verschillen in intelligentie en sociaal gedrag? Hoe verklaren we dat? Dit is deel 1 van een serie artikelen over ‘Theosofie in de natuur’.

Kerngedachten:

- » In het dierenrijk zijn er enorme verschillen in intelligentie en sociaal gedrag
- » Binnen elke grote diergroep zijn er evolutionaire voortrekkers. De meerderheid in die groep trekt zich aan deze voortrekkers op
- » Er zijn meerdere *levensladders*: elk wezen ontwikkelt zich in groeifasen die altijd zijn eigen inherente karakteristiek weerspiegelen
- » Het is veel beter dieren ‘zo veel mogelijk dier te laten zijn’ dan hen tot een menselijkheid te prikkelen die ze nu nog niet kunnen uiten
- » Een theosofische indeling van het dierenrijk zou zich baseren op verschillen in bewustzijnskarakteristiek

Binnen het dierenrijk zien we een zeer uitgebreid en gevarieerd scala aan diersoorten, ‘van worm tot olifant’. In grote lijnen zien we, gaande van kwallen, wormen, weekdieren naar de vissen, reptielen, vogels en zoogdieren een geleidelijke ontplooiing van innerlijke vermogens. We zien steeds hogere uitingen van intelligentie, onderlinge steun, zorg voor de nakomelingen, gebruik van werktuigen.

De verder ontwikkelde dieren zijn relatief universeel. Een kraai bijvoorbeeld gedijt in veel situaties. Hij kan zich vlot aanpassen aan veranderingen in voedselaanbod. Hij kan prima leven in een stedelijke omgeving, nabij de mens. Een reuzenpanda heeft zich integendeel zo gespecialiseerd, dat hij bijna geen enkele verandering van zijn milieu aankan.

Zelfherkenning in een spiegel

Een hoger dierlijk vermogen dat pas de laatste jaren is onderzocht, is het vermogen om *zich te herkennen in een spiegel*. De meeste dieren menen in een spiegel een ander, een soortge-

noot te zien — dus niet zichzelf. Een mannelijk roodborstje zal, voor een spiegel staande, reageren met imponerend gedrag. Hij probeert ‘dat andere mannetje’ weg te jagen, wat natuurlijk niet lukt, integendeel.

Hoe kunnen de onderzoekers te weten komen of een dier zich herkent in een spiegel? Dat doen ze door onder narcose een merkteken aan te brengen op de kop of nek van het dier. Men verwacht dan dat het dier niets waarneemt (of dat werkelijk zo is, is in feite een open vraag). Als we vervolgens zien dat dit dier, voor de spiegel staande, pogingen gaat doen om dat merkteken op zichzelf te betasten en te verwijderen, zo is de redenering, dan bewijst dat dat dit dier weet dat het zichzelf ziet. Dit hoeft overigens niet te betekenen dat het dier zelfbewust is, zoals de mens is. Dit is een heel interessante tak van nieuw onderzoek. Want welke soorten blijken dit te kunnen?

Welke soorten zijn voortrekkers?

Onder welke diergroep verwacht u de genoemde hogere dierlijke vermo-

gens? Wellicht verwacht u de meeste voorbeelden onder de zoogdieren. Die groep staat immers hoog op de evolutionaire ladder (volgens de huidige wetenschap) en laat *gemiddeld genomen* ook de grootste intelligentie en het rijkste sociale gedrag zien. Maar is dat ook zo? Om een indruk te geven van de stand van het huidige onderzoek, nemen we nu de ruimte voor een kleine opsomming:

Bij de volgende soorten is *werktuiggebruik* vastgesteld:

Zoogdieren: vele aapachtigen, maar ook olifanten, dolfijnen, zeeotters, honingdassen en beren.

Ongewervelde dieren: de geaderde octopus, een inktvis uit het westen van de Stille Oceaan, die zich graag verbergt onder een of twee halve kokosnootschalen (zie foto). Soms verzamelen ze nabij hun nest een stapel schalen: handig, heb je er altijd een beschikbaar. Kortom, ze verzamelen ze met het oog op toekomstig gebruik.

Reptielen: Amerikaanse alligators in Louisiana en moeraskrokodillen in India scheppen een paar takjes op hun bek en blijven dan doodstil drijven. Reigers die op zoek zijn naar nestmateriaal, worden daardoor gelokt.

Vogels: veel vogels bouwen met allerlei materiaal nes-

ten. Het gaat soms om ingenieus geconstrueerde nesten (weervogels). Kraaien uit Nieuw-Caledonië bewerken houten takjes net zolang tot het dunne, haakvormige voorwerpen worden. Ze gebruiken die om in de gaten van boomschors naar insectenlarven te porren (zie foto). Zo krijgen ze die veel sneller te pakken.

Vissen: verschillende vissoorten gebruiken werktuigen om schelpen open te breken of om voedsel te pakken te krijgen waar ze anders niet bij kunnen.

De volgende diersoorten kunnen *zichzelf herkennen in een spiegel*:

Zoogdieren: apen, Indische olifanten en de tuimelaar, een dolfijnsoort.

Vogels: de ekster (zie illustraties op blz. 30).

Vissen: de poetslipvis, weten we sinds kort, en misschien de mantaroggen, maar dat is onzeker. *Ongewervelde dieren*: misschien mieren, want ze reageren anders wanneer ze naar zichzelf kijken in een spiegel, dan wanneer ze door glas naar een soortgenoot kijken.

Er is een inktvis, dus een ongewerveld dier, die *menselijke gezichten lijkt te herkennen*. De reuzenkraak, een forse octopus uit de Stille Oceaan, kan onderscheid maken tussen twee mensen. Die mensen hadden een duikpak aan: het enige verschil was hun gezicht. De onderzoekers concludeerden daarop: ‘deze octopus kan menselijke gezichten herkennen’. Met onze theosofische

kennis zouden we wat voorzichtiger zijn bij de interpretatie van dit experiment. Mogelijk spelen voor ons *onzichtbare* factoren een rol: ieder mens heeft immers zijn eigen astrale sfeer om zich heen. Die uitstraling kan door veel dieren worden waargenomen.

Alle grote groepen hebben hun eigen voortrekkers

Belangrijk te bedenken is: de hiervoor genoemde groepen bevatten zeer veel meer soorten. Deze andere soorten zijn niet allemaal onderzocht, maar vermoedelijk zijn de meeste ervan niet in staat tot dit soort prestaties. Zo zullen veel vogels (zoals het roodborstje) die zichzelf in de spiegel zien, hun spiegelbeeld gaan aanvallen of vluchten. Ze menen een soortgenoot te zien.

Hoe dan ook, duidelijk is dat werktuiggebruik en zelfherkenning niet alleen door zoogdieren gebeurt. Het lijkt er eerder op *dat alle grote groepen een klein aantal voortrekkers hebben*. Dat de hersenen van ongewervelde dieren, vissen en reptielen kleiner zijn dan die van vogels, en veel kleiner zijn dan die van zoogdieren, blijkt hier niet van belang te zijn. De hersenen produceren het bewustzijn dus niet, heeft nu ook de wetenschap ontdekt. Daarmee bevestigt ze de Theosofie.

Deze waarnemingen roepen beslist vragen op. We bespreken er twee, vanuit de Theosofie.

Vraag 1. Hoe kunnen we deze waarnemingen verklaren in het licht van de evolutie van bewustzijn?

Elk wezen is volgens de Theosofie een evoluerend bewustzijn dat in zijn diepste kern blijvend is, eeuwig is. Zijn innerlijke groei vindt plaats door middel van reïncarnatie: in elke incarnatie krijgt het wezen de kans iets meer van zijn inherente, sluimerende vermogens actief te maken. Terwijl het fase na fase doorloopt, op zijn pad van evolutie, belichaamt elk wezen zich in steeds andere vormen, in een steeds hoger type lichaam. Alle veranderingen van lichaam volgen dus op de veranderingen in het bewustzijn. Het zijn de gevolgen, de stoffelijke uitwerkingen, van het zich uitbreidende bewustzijn.

Als we deze basisgedachte toepassen op dierlijke wezens, dan kunnen we het dierenrijk zien als een groot, zeer gedifferentieerd rijk. Het is een langdurige leerschool, 'van worm tot olifant'. Elke diersoort daarbinnen is als het ware een klas in die school. Er zijn klassen voor beginners en voor gevorderden, in zeer veel gradaties. Een dierlijke ego start bijvoorbeeld met de 'zwaluw-klas' en

wordt voor het eerst als zwaluw geboren. Hij heeft dan al een grenzenloos pad van evolutie achter de rug, maar is *nu* toe aan de zwaluw-training. Eerst is hij een 'beginner' onder de zwaluwen. Als hij de zwaluwvaardigheden beheerst en onder verschillende omstandigheden weet toe te passen (dus een 'universele zwaluw' is geworden) zal hij binnen een andere, hoogstaander soort geboren worden. Innerlijke groei is altijd iets geleidelijks.

De relatief verder ontwikkelde dieren hebben daarbij een functie ten opzichte van de dieren die in hun voetsporen evolueren. Zij zijn hun voortrekkers, een bron van evolutionaire stimulansen. Alle wezens zijn fundamenteel met elkaar verbonden en kunnen hun evolutie nooit 'alleen' voor elkaar krijgen. Zij kunnen niet zonder al hun klasgenoten. Zij kunnen evenmin zonder verder ontwikkelde wezens (die een leidende rol spelen) en minder ver ontwikkelde wezens (die ze onder andere nodig hebben om hun lichaam op te bouwen). Samenwerking is de grondtoon van de Natuur.

Dieren die in verhouding intelligent en sociaal zijn, zijn dus de voorbeelden waar lagere dieren zich aan optrekken. Wat dat betreft is het net als bij ons: ook wij mensen hebben voorbeelden nodig van wat mensen idealiter kunnen worden. Er is niets inspirerenders dan een levend voorbeeld.

Het antwoord op de vraag is dus: de dieren die zichzelf kunnen herkennen, sociaal gedrag tonen, werktuigen kunnen gebruiken of andere bijna-menselijke vermogens tentoonspreiden, *zijn de voortrekkers binnen hún klas*. De octopus en mier (en de bijen, voegt de Theosofie eraan toe) zijn voortrekkers onder de ongewervelden. De kraaien zijn dat onder de vogels. Sommige vissen, zoals de cichliden die een zeer uitgebreide broedzorg hebben, zijn dat voor de vissen. Het principe geldt binnen elke leerschool van innerlijke groei.

Er zijn meerdere levensladders

Om het beeld een stap verder te verdiepen, voegen we nog een belangrijk theosofisch inzicht toe. Is het zo dat elk dierlijk wezen, op enig moment in zijn ontwikkeling, een zwaluw was of zal worden? Nee, dat is niet zo, want er zijn meerdere, parallelle paden van innerlijke groei mogelijk. Gottfried de Purucker spreekt in dit verband over meerdere 'ladders' in het dierenrijk.⁽¹⁾ Alle dieren streven ernaar mens te worden, maar leren hun lessen op hun eigen manier, via een serie groeifasen *die wat karakter betreft bij hen horen*. In feite geldt dit ook voor individuele mensen: wij allen bewandelen één Pad naar goddelijkheid,

maar elk van ons moet dat Pad zelfstandig gaan en doet dat vanuit zijn eigen karakteristiek.

Daarom zijn er bij elk van die evolutionaire ladders of routes in het dierenrijk lager en hoger ontwikkelde ego's. Hoe de door Gottfried de Purucker genoemde ladders er precies uitzien – welke vogelsoort bijvoorbeeld net iets verder ontwikkeld is dan de zwaluw – is ons onbekend. Maar dat is een detailvraag. Voor ons begrip is het algemene beeld veel belangrijker, want dat vertelt ons wat dieren in wezen zijn: aan mensen gelijkwaardige wezens, medepelgrims op het grootse Pad dat uiteindelijk voert tot goddelijke hoogten van wijsheid en vermogens.

Wat betekent dit voor onze omgang met huisdieren?

De bovenstaande gedachten zouden kunnen worden geïnterpreteerd als een stimulans om dieren zo veel mogelijk menselijke impulsen te geven, zodat we ze helpen om menselijke wezens te worden. Denk bijvoorbeeld aan huisdieren die gezien en behandeld worden als menselijke maatjes. Het lijkt er dan op alsof we hun evolutie op een gunstige manier versnellen. Maar, zo blijkt uit de Theosofie, dat klopt niet. Sterker nog: daarmee bereiken we het tegendeel van wat we – wellicht met goede bedoelingen – nastreven.

Wat er gebeurt is dit: we brengen die dieren in een positie die je zou kunnen omschrijven met 'tussen wal en schip terechtkomen'. We wakkeren hun verlangen naar menselijk bestaan aan, maar dat verlangen kan gedurende lange tijd niet worden vervuld. We maken ze dorstig, maar ze kunnen het dorstlessende water niet bereiken. We brengen ze in een ongelukkige positie.

Het punt is dat het voor dierlijke wezens niet meer mogelijk is om de grens tussen het dieren- en mensenrijk te passeren. Die mogelijkheid deed zich voor *in de eerste helft* van de levenscyclus van de Aarde, maar is voorbij *in de tweede helft* (waar wij nu net inzitten). Wie hiervan kennis draagt, zal dieren zo veel mogelijk de ruimte geven zichzelf te zijn, *dier* te zijn, hun dierlijke instincten te volgen en daarvan in hún tempo te leren. Dan forceren we niets in hun ontwikkeling.

Vraag 2. Is de huidige wetenschappelijke indeling in diergroepen wel correct als je die bekijkt op basis van kennis over reïncarnatie en innerlijke groei?

Het is inderdaad mogelijk dat een *bewustzijns*-indeling van het dierenrijk er behoorlijk anders uit zou zien dan

de huidige indeling. Deze klassieke indeling is trouwens al stevig aan het schuiven omdat de onderzoekers tegenwoordig niet alleen kijken naar zichtbare kenmerken, maar ook naar verschillen en overeenkomsten in DNA. Maar dat even terzijde.

Een theosofische indeling zou zich baseren op *bewustzijns-karakteristieken*. Daarvan zijn er in beginsel zeven, die elk weer onderverdeeld kunnen worden in zeven. Toch hoeft het huidige dierenrijk deze zeven *potentiële* karakteristieken niet alle te laten zien. In ons huidige stadium van planetaire evolutie zijn er misschien een aantal vermogens nog slapend. Of, wat ook kan: die zijn *opnieuw* slapend. In het verleden konden dieren in zekere opzichten meer dan nu. De Theosofie leert dat het dierenrijk zijn periode van grootste bloei al gehad heeft en zich geleidelijk aan het terugtrekken is in de innerlijke gebieden.

Nu gaan we een stap verder: het dierenrijk weerspiegelt altijd – op zijn niveau – de ontwikkelingen in het mensenrijk. Wij mensen zijn de voortrekkers van het hele dierenrijk. Onze gedachten, de totaalsom van alle gedachten van alle mensen, vormen de 'gedachtesfeer' van onze Planeet. Die sfeer doordringt de hele Planeet. De karakteristieken van die gedachtesfeer die het meest aansluiten bij het karakter van het dierenrijk, *weerspiegelen zich* in de sfeer waarin de dieren leven, de astrale sfeer. Dit is een grote en feitelijke verantwoordelijkheid, die nog maar weinig mensen beseffen.

Als we daarover nadenken, lijkt de gedachte logisch dat de indeling van het dierenrijk cyclisch verandert. Elke keer wanneer de mensheid een nieuwe grote evolutionaire cyclus binnentreedt, zullen andere karakteristieken dominant worden. Zo'n verandering zal haar weerslag hebben op het dierenrijk. *De aard van het dierenrijk verandert dus in reactie op de groeifasen van de mens — in feite op de groeifasen van de hele Planeet*. Dat zal op den duur ook invloed hebben op de indeling van diergroepen.

Referentie

1. G. de Purucker, *De Mens in de Evolutie*. Stichting I.S.I.S., Den Haag 1985, blz. 110-113.

Uw Vragen

Progressieve evolutie

Als ons bewustzijn voortdurend verandert en van de ene fase naar de andere gaat, is er dan sprake van een voortdurende groei?

Antwoord

Inderdaad.

Vraag

Is dat niet erg vermoeiend?

Antwoord

Dat hangt ervan af hoe je ertegenaan kijkt. Als je het vervelend vindt nieuwe dingen te ontdekken, nieuwe mensen te ontmoeten, nieuwe grootsere ervaringen op te doen, groter besef van de verbondenheid van alle dingen en wezens te krijgen, dan kan die groei weleens heel vermoeiend overkomen. Zo'n mentaliteit is ook niet echt een voorwaarde voor groei. Mij lijkt het daarentegen een gelukzalig iets.

Het tegenovergestelde zou ik een troosteloze toestand vinden. Stel je voor dat er geen groei zou zijn. Dan zal alles altijd hetzelfde blijven. Dan zouden we nooit nieuwe gewaarwordingen van iets krijgen. Dan groeiden we niet in kennis en wijsheid. Een hel zou het zijn!

Vraag

Is deze groei hetzelfde als wat de verplichte pelgrimstocht wordt genoemd?

Antwoord

Ongetwijfeld. En dat woord 'verplicht' wil niet zeggen, dat er iemand anders is

dan wijzelf – god of duivel of wie dan ook – die ons oplegt op pelgrimstocht te gaan. Die verplichting komt uit onszelf voort. Het zijn karmische zaden uit het verleden die opkomen en die ons ertoe nopen ons verder te ontwikkelen. We willen het zelf! Niemand verplicht ons elke dag op te staan en verder te leven, te leren en te groeien. We zijn alleen soms een beetje hardleers. Dan duurt het wat langer voordat we iets doorhebben.

Leren en groeien in bewustzijn is iets heel natuurlijks. Ik ken geen kind dat niet wil ontdekken, leren, nieuwe ervaringen opdoen. Die drang tot groei, de wens op pelgrimstocht te gaan, zit in ons bewustzijn. Elk mens weet diep in zijn hart dat er meer is dan wat hij tot nu heeft weten te bemachtigen. We weten dat er grootsere bewustzijnsmogelijkheden zijn. Daarnaast op zoek te gaan is een logische consequentie van de aard van ons bewustzijn, ja, van het bewustzijn van elk levend wezen.

Is die drang tot groei er niet meer, dan vallen we in slaap. Dan sterven we.

Die drang zal echter nooit in de absolute zin afwezig kunnen zijn, omdat ze een integraal deel van het relatief onsterfelijke bewustzijn zelf is. Daarom is progressieve evolutie een van de zeven wetmatigheden in de natuur.

Vraag

Is onze pelgrimstocht makkelijker dan vroeger?

Antwoord

Wat is makkelijk en wat is moeilijk?

Dat zijn relatieve begrippen.

Is leren lezen voor een kind van

vier moeilijker dan de stelling van Pythagoras voor een kind van dertien? Het woord 'moeilijk' heeft altijd de bijgedachte van iets zwaars, iets wat vervelend en uitputtend is. Als je daarentegen vreugde schept in het ontdekken van grotere waarheden, dan is de pelgrimstocht noch moeilijk noch zwaar. De persoonlijkheid in ons zucht en klaagt soms wel, maar de bovenpersoonlijke mens is altijd opgewekt.

Leef je in je lager zelf dan zijn er strijd, strubbelingen en beproevingen. Leef in je bovenpersoonlijke aspecten dan is er nooit sprake van strijd.

Welnu, de mensheid heeft op haar grote cyclische pelgrimstocht het keerpunt genomen. We zijn als mensheid over de helft van onze grote evolutietocht. We zijn op de 'terugreis'; terug naar de geest waar we uit voort zijn gekomen. We keren echter wel terug verrijkt met al die ervaringen die we in de stof hebben opgedaan.

Dat besef van die terugkeer zou ons lichtvoetig moeten maken. We stijgen dan uit boven begrippen als 'moeilijk' en 'makkelijk'. We doen wat op onze weg komt en wat onze plicht ons voorschrijft. Dat is feitelijk het geheim van het menselijke geluk.

Activiteiten Agenda

Lezingen maart - april 2019

Van stress naar Zen

Ga er maar aan staan! Een drukke baan, een extra studie, een gezin, zorg voor familie, de sportschool omdat de bloeddruk wel erg hoog wordt. Wie raakt niet in de stress! Toch is niet het werk de grootste veroorzaker van stress, maar *hoe* je dat werk uitvoert. Door het ontwikkelen van concentratie kom je niet alleen rustiger in het leven te staan, het werk gaat ook beter.

We kunnen concentratie ontwikkelen, omdat we onszelf maken. Het zijn onze gedachten die uiteindelijk ons karakter bepalen. Anders denken leidt daarom tot een ander mens. Iemand die ook anders met zijn medemensen communiceert.

Communiceren doen we altijd. Hoe belangrijk is het daarom daar stil bij te staan, zodat we onze medemensen kunnen inspireren, want een 'ZEN-houding' geeft niet alleen jezelf kalmte, het is een bron van inspiratie voor anderen. Dat geldt ook voor meditatie. Natuurlijk kan meditatie voor jezelf weldadig zijn; in de theosofische visie is ze echter pas echt de moeite waard als ze in het licht van mededogen wordt beoefend.

Den Haag

- 06 maart 2019 De kracht van concentratie
- 13 maart 2019 Gedachte-handeling-gewoonte-karakter
- 20 maart 2019 Een spirituele kijk op communicatie
- 27 maart 2019 Meditatie in het licht van mededogen

Een spirituele kijk op ...

Theosofie is niet voor de studeerkamer. Natuurlijk moeten we ons inspannen de leringen te begrijpen, maar in de praktijk van het dagelijks leven blijkt pas werkelijk de waarde van de Theosofia.

Als je vanuit een spirituele kijk de wereld beschouwt, wordt die wereld anders. Wat eerst waardevol leek, blijkt nu een illusie. En wat wellicht eerst een utopie leek, wordt nu een te realiseren ideaal.

In Den Haag wordt in vier lezingen vanuit die spirituele visie gekeken naar duurzaamheid, economie, strafrecht en dieren. In de andere steden wordt vanuit die visie gekeken naar duurzaamheid. Er zullen conclusies getrokken worden, die wellicht haaks staan op wat nu veelal gangbaar is, maar die, als meer mensen die conclusies trekken, onze samenleving veel harmonischer en rechtvaardiger maken.

- 01 maart 2019 in **Amsterdam**
- 06 maart 2019 in **Middelburg**
- 12 maart 2019 in **Arnhem**
- 17 maart 2019 in **Eindhoven**
- 19 maart 2019 in **Rotterdam**
- 25 maart 2019 in **Leiden**
- 26 maart 2019 in **Utrecht**

Den Haag

- 03 april 2019 Duurzaamheid
- 10 april 2019 Economie
- 17 april 2019 Strafrecht
- 24 april 2019 Dieren

Ubuntu: Ik ben, omdat wij zijn

De gangbare opvatting over ethiek is dat het afspraken tussen mensen zijn om de samenleving leefbaarder te maken. Vanuit een universele visie op het leven echter is ethiek het gewoontepatroon van de *levende* kosmos zelf. En omdat in die kosmos alles met elkaar in verband staat en samenwerking het grondpatroon is, zou de menselijke ethiek een afspiegeling moeten zijn van deze kosmische wetmatigheden. Ofwel: ethiek is logisch en te beredeneren. Als je die universele ethiek *leeft*, zullen je doelstellingen en de eisen die je aan het leven stelt, veranderen. Geluk is dan niet meer het trachten te bevredigen van je persoonlijke begeerten, maar die samenwerking trachten te

optimaliseren. Je leeft dan vanuit een eenheidsbesef. Dat komt schitterend tot uiting in de Zuid-Afrikaanse filosofie van *Ubuntu*, die gebaseerd is op het feit dat we allen bij elkaar horen en zonder elkaar niet kunnen bestaan. Een universele visie op het leven plaatst alles in een ander licht.

29 maart 2019 in *Amsterdam*

03 april 2019 in *Middelburg*

09 april 2019 in *Arnhem*

14 april 2019 in *Eindhoven*

23 april 2019 in *Rotterdam*

15 april 2019 in *Leiden*

30 april 2019 in *Utrecht*

Congres: Orgaantransplantatie; en hoe zit het met de donor?

Zaterdag 13 april 2019 in Breda

De aangepaste Wet op de orgaandonatie is inmiddels door de Eerste en Tweede Kamer aangenomen en wordt in 2020 van kracht. Iedere Nederlander is nu automatisch geregistreerd als orgaandonor, tenzij men in het orgaanregister laat vastleggen dat men geen donor wil zijn. Door deze wet is Nederland een beetje onvrijer geworden: de integriteit van het lichaam is helaas niet meer vanzelfsprekend. Deze degeneratie van de beschaving zou echter des te meer reden moeten zijn om goed na te denken over wat orgaandonaties inhouden; en dat niet alleen voor de ontvanger maar ook voor de donor.

Dit congres is met name zo interessant, omdat juist de positie van de donor voor het voetlicht wordt gebracht. In de discussies in de Eerste en Tweede Kamer kwam dit niet of nauwelijks ter sprake. Niettemin is het criterium van hersendood op z'n zachtst gezegd discutabel. Terecht wordt dan ook de vraag gesteld of iemand die hersendood verklaard is – maar niet dood is! – niets gewaarwordt als hij van de beademing gehaald wordt en als vervolgens zijn organen verwijderd worden.

Tijdens het congres zal een keur van deskundigen het woord voeren. We noemen hier slechts:

Erwin Kompanje, Ger Lodewick en Pim van Lommel.

Locatie: De kapel van de Sacramentskerk, Zandberglaan 58, 4818 GL Breda

Voor het volledige programma en het inschrijvingsformulier verwijzen we naar de website <https://www.skyhighcreations.nl/zaterdag-13-april-2019-congres-orgaantransplantatie-en-hoe-zit-het-met-de-donor-breda/>

Lucifer, de Lichtbrenger heeft gedurende een groot aantal jaren op de eenzijdige voorlichting van de overheid met betrekking tot orgaandonaties gewezen. Artikelen over dit onderwerp zijn gratis bij de redactie op te vragen.

- 1992 Orgaantransplantaties doorzetten of afstoten?
- 1995 Orgaandonorschap: het lichaam als staats-eigendom?
- 1998 De andere kant van orgaandonaties. Wat de overheid niet vertelt
- 1998 Orgaandonatie? Wéét wat je kiest
- 2000 Xenotransplantatie
- 2004 Orgaandonaties
- 2012 Orgaandonatie en levende donoren
- 2014 Bewustzijn voor en na ons sterven
- 2014 Hoe ons bewustzijn ons brein verandert
- 2016 Wanneer is de grondwet een grondwet?
- 2017 Klacht wegens misleidende voorlichting over orgaandonatie
- 2017 RCC keurt huidige voorlichting over orgaandonatie af

Colofon

Redactie: Barend Voorham,
Henk Bezemer, Bianca Peeters,
Rob Goor, Erwin Bomas, Bouke van
den Noort

Eindredactie: Herman C. Vermeulen

Redactieadres: Joke de Jong-van Wijk,
Mosselkreekstraat 53,
4335 TG Middelburg,
Tel. 0118-436394
(b.g.g.: 070 - 346 15 45)
e-mail: luciferred@stichtingisis.org

Reacties: De redactie houdt zich het
recht voor om ingekomen stukken te
selecteren en in te korten.

Abonnementen: kunnen op ieder
gewenst tijdstip ingaan, gelden voor
het hele kalenderjaar en worden
automatisch verlengd, indien ze niet
voor 1 december van het lopende
abonnementsjaar schriftelijk zijn
opgezegd. Dit is niet van toepassing op
cadeau-abonnementen.

Abonnementsprijzen:
Papieren abonnement
€ 26,50 voor 6 nummers (1 jaargang),
losse nummers € 4,60
Digitaal abonnement
€ 15,00 voor 6 nummers (1 jaargang),
losse nummers € 2,50
Prijswijzigingen voorbehouden,
IBAN: NL19TRIO0786911905

Uitgeverij: Stichting I.S.I.S.,
Blavatskyhuis, De Ruijterstraat 72-74,
2518 AV Den Haag, tel. 070-346 15 45,
fax 070-345 24 67
e-mail: lucifer@stichtingisis.org
internet: www.stichtingisis.org
Aanvragen van *Lucifers* kan ook via het
contactformulier op deze site.
ISSN 1382-2942

© Stichting I.S.I.S.
Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd of openbaar gemaakt in enige
vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of
enige andere manier, zonder voorafgaande
toestemming van de uitgever.

Stichting I.S.I.S.

De naam I.S.I.S. staat voor
International Study-centre for
Independent Search for truth.

Het doel van Stichting I.S.I.S. is het
vormen van een kern van Universele
Broederschap, door het bestuderen
en verspreiden van kennis over de
geestelijke achtergrond van mens en
kosmos, vrij van dogmatiek.

Stichting I.S.I.S. doet dit via cursussen,
lezingen, ondersteuning bij waarheids-
onderzoek, het uitgeven, verkopen en
uitlenen van boeken en tijdschriften,
en het stimuleren van de praktische
toepassing van die kennis.

Stichting I.S.I.S. is per definitie
boven-religieus en boven-politiek,
en ontvangt geen overheidssubsidie.
Alle werkzaamheden van Stichting
I.S.I.S. worden verricht op basis van
vrijwilligheid. De organisatie kent geen
betaalde functionarissen.

Stichting I.S.I.S. is niet verantwoordelijk
voor enigerlei verklaring of mening, die
in dit blad wordt gepubliceerd, tenzij
dit uitdrukkelijk wordt vermeld.

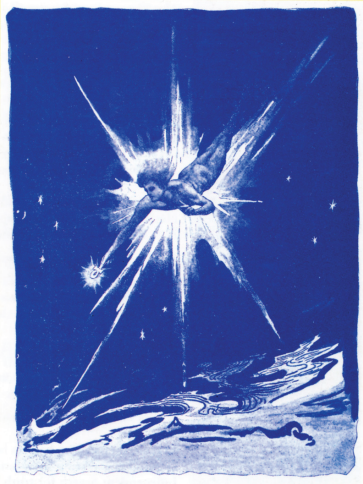

Stichting I.S.I.S. is een algemeen nut
beogende instelling, ANBI nummer:
50872. Zie voor de mogelijkheid om de
stichting financieel te steunen:
www.anbi.nl.

Stichting I.S.I.S.

Centraal in het werk van Stichting I.S.I.S. staan de volgende uitgangspunten:

1. De essentiële eenheid van al het bestaande.
2. Op grond daarvan: broederschap als feit in de natuur.
3. Respect voor ieders vrije wil (gebruikt vanuit deze gedachte van universele broederschap).
4. Respect voor ieders vrijheid de eigen levensvisie op te bouwen.
5. Ondersteuning geven bij het opbouwen en verdiepen van de eigen levensvisie en bij het toepassen ervan in de praktijk van het leven.

Waarom dit tijdschrift *Lucifer* heet

Lucifer betekent letterlijk Licht-brenger.

Iedere cultuur in Oost en West heeft zijn lichtbrengers: inspiratoren die de aanzet geven tot geestelijke groei en maatschappelijke vernieuwing. Zij stimuleren de mens tot zelfstandig denken en leven in besef van broederschap.

Altijd worden ze tegengewerkt en belasterd door de gevestigde orde. Altijd zijn er mensen die zich daardoor niet laten afschrikken en hun wijsheid onbevooroordeeld benaderen en onderzoeken.

Voor hen is dit tijdschrift bedoeld.

“... de titel die voor ons tijdschrift werd gekozen, slaat evenzeer op goddelijke ideeën als op de rebellie van de held in Miltons *Paradise Lost* ...

Wij werken voor ware Religie en Wetenschap, vóór feiten en tegen verzinsels en vooroordeel. Het is onze plicht – net als die van de natuurwetenschap – licht te werpen op natuurfeiten die tot nu toe waren gehuld in de duisternis van de onwetendheid ... Maar de natuurwetenschap is maar één aspect van Wetenschap en Waarheid. De wetenschap van de ziel en van de ethiek, oftewel de Theosofie, de kennis van goddelijke waarheid, is nog veel belangrijker ...”

(Helena Petrovna Blavatsky in het eerste nummer van *Lucifer*, september 1887)